

MUNETIK

Nr 3/2025(11)

ISSN 2956-5995

ՄՈՒՆԵՏԻԿ

CZASOPISMO MNIEJSZOŚCI ORMIAŃSKIEJ

Հայ-լեհական հասարակական հոգևոր կրթամշակութային վերլուծական հանդես

Fot. Matenadaran

MATENADARAN

Instytut Dawnych Rękopisów
im. Mesropa Masztoca - Erywań

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին
ձեռագրերի ինստիտուտ, Երևան

www.munetik.pl

Ընդ որդիս կարուստայ
այգիս ասած կայր որս
կարուստայ եւ ճեպիսն :
Էւ ընդ զի ճեպիսն որս ճեպ
այգիսն : Էւ ճեպիսն
կարուստայ որս :
այգիսն ճեպիսն որսն :
չեզոք որսն :
այգիսն : Էւ ճեպիսն ճեպիսն
կարուստայ որսն : Էւ ճեպիսն

Fot. Matenadaran
MM, RKPS 6986, ZBIÓR, XVII W., LWÓW, KOPISTA: SYMEON LEHACY, STRONA 2A
ՄՄ, ԶԵՆ. 6986, ԺՊՂՈՎԱԾՈՒ, 17-րդ դար, գրիգ' տիպեոն Լեւուցի, էջ 2Ա

Drodzy Czytelnicy,

Oddajemy w Państwa ręce 11. numer czasopisma „Munetik”, który podsumowuje najważniejsze wydarzenia kulturalne, naukowe, polityczne, społeczne i religijne, jakie miały miejsce w życiu Ormian polskich w miesiącach czerwiec, lipiec i sierpień 2025 roku.

Letnie wydanie „Munetika” zawiera artykuł poświęcony Matenadaranowi – Instytutowi Starych Rękopisów im. Mesropa Masztoca w Erywaniu. Tekst przedstawia historię tej instytucji, jej budowę, kolekcje rękopisów – w tym także obcojęzycznych – a także działalność naukową i muzealną. Szczególną uwagę poświęcono pracom nad konserwacją dziedzictwa piśmienniczego oraz świadectwom znajdującym się w ormiańskich manuskryptach, odnoszącym się do Polski i społeczności Ormian polskich.

W numerze znalazł się także artykuł na temat Muzeum-Instytutu Ludobójstwa Ormian, który zawiera wiele interesujących informacji o powstaniu tej instytucji, prezentowanych wystawach, archiwaliach oraz wartościowej działalności naukowo-badawczej.

Polecamy również uwadze czytelników analizę przygotowaną przez dr Krzysztofa Fedorowicza, dotyczącą oświadczenia podpisanego 8 sierpnia bieżącego roku w Waszyngtonie przez premiera Republiki Armenii Nikola Paszyniana, prezydenta Republiki Azerbejdżanu İlhama Alijewa oraz prezydenta Stanów Zjednoczonych Donalda Trumpa w sprawie porozumienia pokojowego pomiędzy Armenią a Azerbejdżanem.

Chcielibyśmy wyrazić wdzięczność i uznanie dla naszych wiernych Czytelników – za regularne sięganie po nasze publikacje, ciepłe słowa i pozytywne opinie, które są dla nas źródłem motywacji. Mamy nadzieję, że kolejne wydania pozwolą nam jeszcze bardziej poszerzyć grono odbiorców i niezmiennie pozostawać oczekiwaną i cenioną częścią życia społeczności Ormian w Polsce.

Miłej lektury

HRACZJA BOJADZJAN
Przewodniczący Rady Redakcyjnej

Սիրելի ընթերցողներ,

Ձեր ընթերցանությանն ենք ներկայացնում «Մունետիկ» պարբերականի 11-րդ համարը, որն ամփոփում է 2025 թվականի հունիս, հուլիս և օգոստոս ամիսներին Լեհաստանում կայանալիք տեղի ունեցած Նշանակալի մշակութային, գիտական, քաղաքական, հասարակական, կրոնական իրադարձությունները:

«Մունետիկ» պարբերականի այս համարում, որը 2025 թվականի ամառային հրատարակությունն է, իր մեջ ամփոփում է Երևանի Մեսրոպ Մաշտոցի անվան գիտահետազոտական ինստիտուտի մասին պատմող հոդվածը: Այն անդրադառնում է Մատենադարանի պատմությանը, կառուցմանը, ձեռագրերի հավաքածուներին, այլապես ձեռագրերին, գիտական և թանգարանային գործունեությանը, գրավոր ժառանգության վերականգնմանը, ինչպես նաև անդրադառնում կա հայկական ձեռագրերում տեղ գտած վկայություններին, որոնք վերաբերում են Լեհաստանին և Լեհաստանի:

Այս համարում տեղ է գտել նաև Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի մասին պատմող հոդվածը, որը բավականին հետաքրքիր տեղեկություններ է պարունակում թանգարանի կառուցման, ցուցադրությունների, վավերագրերի, ինչպես նաև արժեքավոր գիտական, հետազոտական գործունեության մասին:

Ընթերցանության է ներկայացված նաև դոկտոր Զիշտոֆ Ֆեդորովիչի անդրադարձը սույն թվականի օգոստոսի 8-ին Վաշինգտոնում Հայաստանի Հանրապետության վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի, Ադրբեջանի Հանրապետության նախագահ Իլհամ Ալիևի ու ԱՄՆ նախագահ Դոնալդ Թրամփի ստորագրած հայտարարությանը՝ Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև խաղաղության համաձայնագրի վերաբերյալ:

Ցանկանում ենք մեր երախտիքի և գնահատանքի խոսքերն ուղղել մեր ընթերցողներին՝ հավատարիմ կերպով հրատարակումներն ընթերցելու, մեզ ուղղված ջերմ խոսքերի և դրական կարծիքների համար, որոնք մեզ համար պարտավորեցնող են և լիահույս ենք, որ հաջորդող հրատարակություններով կշարունակենք ընդլայնել մեր լսարանը և մշտապես սպասված հրատարակություն լինել Լեհաստանում համայնքի կյանքում:

Բարի ընթերցանություն:

ՀՐԱՀՅԱ ԲՈՅԱԶՅԱՆ
Խմբագրական խորհրդի նախագահ

SPIS TREŚCI

ԲՈՎԱՆԴԱՆԻՅՈՒՆ

Nr 3/2025(11)

01

Redakcja

Słowo od Redakcji

Խմբագրություն

Խմբագրական խոսք ընթերցողին

03

Wiadomości (czerwiec-lipiec-sierpień)

Polityczne, społeczne, kulturalne, edukacyjne

Անցումներ (հունիս-հուլիս-օգոստոս)

Քաղաքական, հասարակական, մշակութային, կրթական

10

KRZYSZTOF FEDOROWICZ

W USA podpisano porozumienie pokojowe między Armenią a Azerbejdżanem

ՔՇԻՇՏՈՑ ՖԵՂՈՐՈՎԻՉ

ԱՄՆ-ում ստորագրվեց Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև խաղաղության համաձայնագիր

16

EDITA GZOJAN

O Muzeum-Instytucie Ludobójstwa Ormian

ԷԴԻՏԱ ԳՉՈՅԱՆ

Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի մասին

20

WAHE TOROSJAN

Matenadaran im. Mesropa Masztoca

ՎԱԻԹ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանը

Fot. Ormiański Kościół Apostolski w Polsce

Spotkanie zwierzchnika Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego w Polsce z metropolitą warszawskim

■ W Pałacu Arcybiskupim w Warszawie 3 czerwca odbyło się spotkanie biskupa Markosa Howhannisjana, zwierzchnika Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego w Polsce, z arcybiskupem Adrianem Galbasem, metropolitą warszawskim oraz ordynariuszem wiernych obrządków wschodnich w Polsce, w tym obrządku ormiańskokatolickiego.

W rozmowie uczestniczyli również: ks. Minas Hachwerdian, duszpasterz Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego w Polsce oraz ks. prof. Józef Naumowicz, duszpasterz wiernych obrządku ormiańskokatolickiego.

Podczas spotkania biskup Howhannisjan przekazał arcybiskupowi Galbasowi osobisty list od Jego Świątobliwości Garegina II, Katolikosza Wszystkich Ormian, zawierający gratulacje z okazji objęcia urzędu metropolity warszawskiego oraz ordynariusza obrządków wschodnich. Z tej okazji wręczył również ręcznie wykonany ewangeliarz, przygotowany specjalnie na to wydarzenie w Armenii.

Arcybiskup Adrian Galbas znany jest z zaangażowania w dialog ekumeniczny i międzyreligijny oraz z troski o jedność chrześcijan.

Spotkanie to stanowi kontynuację rozwijających się relacji między Kościołami. Przypomnijmy, że w ubiegłym roku zwierzchnicy obu wspólnot modlili się wspólnie podczas ekumenicznej modlitwy w archikatedrze Chrystusa Króla w Katowicach, z okazji obchodów Dnia Niepodległości Armenii.

Հանդիպում Լեհաստանի Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու առաջնորդի և Վարչավայի Մետրոպոլիտ արքեպիսկոպոսի միջև

■ 2025 թվականի հունիսի 3-ին Վարչավայի արքեպիսկոպոսական պալատում տեղի ունեցավ հանդիպում Տեր Մարկոս Եպիսկոպոս Հովհաննիսյանի և Տեր Ադրիան Գալբասի միջև: Վերջինս Նաև Հայ կաթողիկե ծեսի առաջնորդն է:

Հանդիպմանը մասնակցում էին նաև Տեր Մինաս Հախվերդյանը՝ Լեհաստանում Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հոգևոր հովիվը, և պրոֆ. Հայր Յոզեֆ Նաումովիչը՝ Հայ կաթողիկե հավատացյալների հոգևոր հովիվը:

Հանդիպման ընթացքում Մարկոս Սրբազանը Մետրոպոլիտին է փոխանցել Նորին Սուրբ Օծույթուն Տեր Տեր Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի շնորհավորական նամակը՝ վերջինիս Վարչավայի Մետրոպոլիտի և արևելյան ծեսերի առաջնորդի պաշտոնը ստանձնելու առթիվ: Հանդիպմանը Մարկոս Սրբազանը Մետրոպոլիտին նվիրել է ձեռագործ ավետարան, որը Հայաստանում հատուկ պատրաստվել էր այս իրադարձության համար:

Արքեպիսկոպոս Ադրիան Գալբասը հայտնի է Էկումենիկ և միջկրոնական երկխոսության մեջ իր ներգրավվածությամբ, ինչպես նաև քրիստոնյաների միության հանդեպ հոգածությամբ: Այս հանդիպումը երկու Եկեղեցիների միջև ձևավորվող հարաբերությունների շարունակությունն էր: Հիշեցնենք, որ Նախորդ տարի երկու համայնքների առաջնորդները համատեղ աղոթեցին Կատովիցեի Քրիստոս Թագավորի Մայր Տաճարում՝ Հայաստանի անկախության օրվա առթիվ կազմակերպված Էկումենիկ աղոթքի ընթացքում:

Հայ մշակութային ընկերության 35-ամյակը

■ 2025 թվականի հունիսի 3-ին և 4-ին Յագելոնյան համալսարանի Collegium Maius-ում տեղի ունեցան Հայ մշակութային ընկերության հրեյանական հանդիսությունները: Այս ընկերությունը 35 տարի շարունակ ծառայում է Լեհաստանում բնակվող հայկական փոքրամասնությանը:

1990 թվականին հիմնադրված այս կազմակերպությունը Լեհաստանում գործող ամենահին կառույցն է, որը միավորում է հայկական ծագում ունեցող քաղաքացիներին: Սկզբից ի վեր նրա առաքելությունն է Լեհաստանում ապրող հայերի ազգային ինքնության պահպանումն ու զարգացումը, ինչպես նաև հայկական հարուստ մշակութային ժառանգության պաշտպանությունն ու հանրահռչակումը, որի պատմությունը Լեհական Հանրապետությունում ձգվում է մինչև միջնադար:

Երեք ու կես տասնամյակների ընթացքում ընկերությունը կյանքի է կոչել բազմաթիվ գիտական, մշակութային և հասարակական նախաձեռնություններ: Ամենանշանավորներից են գրական հրատարակությունները, այդ թվում՝ հայ գրականության թարգմանությունները, գիտաժողովների, դասախոսությունների և համայնքային հանդիպումների կազմակերպումը, ինչպես նաև

Fot. OTK

Fot. OTK

Fot. OTK

35-lecie Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego

■ W dniach 3 i 4 czerwca w Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego odbyły się jubileuszowe uroczystości Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego – organizacji, która od 35 lat nieprzerwanie służy mniejszości ormiańskiej w Polsce.

Założone w 1990 roku Towarzystwo pozostaje najstarszą działającą w kraju instytucją skupiającą przedstawicieli mniejszości ormiańskiej. Od samego początku jego celem jest pielęgnowanie tożsamości narodowej Ormian w Polsce, a także ochrona i popularyzacja bogatego dziedzictwa kulturowego, którego historia w Rzeczypospolitej sięga średniowiecza.

W ciągu trzech i pół dekady działalności Towarzystwo zrealizowało liczne inicjatywy naukowe, kulturalne i społeczne. Do najważniejszych należą publikacje książkowe – w tym przekłady literatury ormiańskiej – organizacja sesji naukowych, prelekcji i zjazdów środowiskowych, a także prowadzenie „Biuletynu Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego”, ukazującego się nieprzerwanie od 1993 roku.

Obchody jubileuszu miały trzy zasadnicze części: uroczyste wręczenie tytułów honorowego członka Towarzystwa, konferencję naukową zatytułowaną „Ormianie polscy w XX i XXI wieku: historia, kultura, tożsamość” oraz wieczorne spotkanie integracyjne. Szczególnie rangi wydarzeniu nadało miejsce – zabytkowa Libreria Collegium Maius, której historia sięga XVI wieku.

1993 թվականից անընդմեջ լույս տեսնող «Հայ մշակութային ընկերություն» տարեգրքի հրատարակումը:

Հորեյսանական միջոցառումն ընդգրկեց երեք հիմնական մաս՝ ընկերության պատվավոր անդամի կոչումների հանդիսավոր շնորհում, գիտաժողով՝ «Լեհահայերը 20-րդ և 21-րդ դարերում. պատմություն, մշակույթ, ինքնություն» խորագրով, և երեկոյան բարեկամական հանդիպում: Միջոցառմանը հատուկ նշանակություն հաղորդեց նաև անցկացման վայրը՝ պատմական Libreria Collegium Maius-ը, որը թվագրվում է 16-րդ դարով:

Հյուրերին ողջունեց Յագելոնյան համալսարանի Պատմության ֆակուլտետի պրոֆեսոր պրոֆ. Սլավոմիր Սպրավսկին՝ հիշեցնելով Կրակովում հայերի բազմադարյա ներկայության և քաղաքի կյանքում նրանց ներդրման մասին:

ՀՀ դեսպան Ալեքսանդր Արզումանյանի անունից հանդես եկավ Լեհաստանում ՀՀ պատվո հյուպատոսը՝ Հրայրյա Բոյաջյանը, որը միաժամանակ հանդիսանում է Լեհաստանի կառավարության և ազգային ու էթնիկ փոքրամասնությունների համատեղ հանձնաժողովում հայկական փոքրամասնության ներկայացուցիչը. «Հենց նման կազմակերպությունների շնորհիվ է հնարավոր պահպանել և ինսամբով փոխանցել մեր փոքրամասնության բազմամշակութային հարուստ ժառանգությունը, որն արժանի է մշտական հոգատարության ու հարգանքի»,- ընդգծեց նա:

Պատվո հյուպատոսը երախտիքի խոսքեր հղեց նաև ներկայիս նախագահ Մաուգոժատա Մալկեհչին, ինչպես նաև Ադամ Տերլեցկուն, որն ավելի քան երկու տասնամյակ ղեկավարել է ընկերությունը: Նա շնորհա-

W tej przestrzeni gości przywitał prof. Sławomir Sprawski, prodziekan Wydziału Historycznego UJ, przypominając o wielowiekowej obecności Ormian w Krakowie i ich wkładzie w życie miasta.

W imieniu ambasadora Armenii, Alexandra Arzumiana, głos zabrał konsul honorowy Republiki Armenii w Polsce, Hraczja Bojadżjan – przedstawiciel mniejszości ormiańskiej w Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych.

„To dzięki takim instytucjom jak Ormiańskie Towarzystwo Kulturalne możliwe jest zachowanie i pielęgnowanie wielokulturowego dziedzictwa naszej mniejszości – wspólnego, bogatego i zasługującego na trwałą opiekę oraz szacunek” – podkreślił.

Konsul skierował również słowa uznania do obecnej prezes, Małgorzaty Malkiewicz, oraz do Adama Terleckiego, który przez ponad dwie dekady kierował Towarzystwem. Podziękował także dr. Tomaszowi Krzyżowskiemu, organizatorowi konferencji naukowej.

„Dziękujemy za ogromny wkład, bez którego dzisiejszy jubileusz nie byłby możliwy” – zaznaczył, zwracając się do wszystkich pokoleń członków Towarzystwa.

Pan konsul przekazał również na ręce władz organizacji list gratulacyjny od wiceministra spraw wewnętrznych Tomasza Szymańskiego, skierowany z okazji jubileuszu.

Wizyta Polsko-Armeńskiej Grupy Parlamentarnej w Armenii

■ W dniach 19-21 czerwca odbyła się wizyta Polsko-Armeńskiej Grupy Parlamentarnej Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Armenii. Delegacji przewodniczył poseł Lucjan Pietrzyk. W programie znalazły się spotkania z przedstawicielami władz Armenii oraz instytucji międzynarodowych, rozmowy o bezpieczeństwie regionalnym, integracji europejskiej i współpracy dwustronnej.

Delegację powitał Marcin Różycki, chargé d'affaires Rzeczypospolitej Polskiej w Erywanii, który towarzyszył parlamentarzystom podczas kluczowych punktów wizyty. Odbyły się rozmowy w Ministerstwie Spraw Zagranicznych z wiceministrem Wahanem Kostanjanem, a także w Zgromadzeniu Narodowym Armenii z przewodniczącymi stałych komisji: Armanem Jeghohanem (ds. integracji europejskiej) i Sargisem Chandanianem (ds. stosunków zagranicznych). Delegacja spotkała się

Fot. FB/ Alija Luczak

z wyjątkiem hajuńteg sasa. Hrakchjor Snmaw ԶԺԻԺԱԿԱՆՆԻ՝ գիտաժողովի կազմակերպման համար. «Շնորհակալ ենք այդ մեծ ներդրման համար, առանց որի այսօրվա հոբելյանը չէր կարող իրականանալ»,– ընդգծեց Նա՝ ուղղելով իր խոսքն ընկերության բոլոր սերունդների անդամներին:

Հյուպատոսը կազմակերպության ղեկավարությանը հանձնեց Լեհաստանի ներքին գործերի փոխնախարար Տոմաշ Շիմանսկու շնորհավորական նամակը՝ ուղղված հոբելյանի առթիվ:

Հայ-լեհական խորհրդարանական խմբի այցը Հայաստան

■ 2025 թվականի հունիսի 19-21-ը տեղի ունեցավ Լեհաստանի Հանրապետության սեյմի հայ-լեհական խորհրդարանական խմբի այցը Հայաստանի Հանրապետություն: Պատվիրակությունը գլխավորում էր սեյմի պատգամավոր Լուցյան Պետրչիկը: Այցի շրջանակում կայացան հանդիպումներ Հայաստանի պետական կառույցների և միջազգային կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ, քննարկվեցին տարածաշրջանային անվտանգության, եվրոպական ինտեգրման և երկկողմ համագործակցության հարցեր:

Պատվիրակությանը դիմավորեց Հայաստանում Լեհաստանի գործերի ժամանակավոր հավատարմատար Մարչին Ռուժիցկին, որը մասնակցեց այցի հիմնական արարողություններին: Արտաքին գործերի նախարարությունում տեղի ունեցավ հանդիպում փոխնախարար Վահան Կոստանյանի հետ: Ազգային ժողովում պատվիրակության անդամները հանդիպեցին մշտական հանձնաժողովների նախագահների՝ Արման Եղոյանի (Եվրոպական ինտեգրման հարցերով) և Սարգիս Խանդանյանի (Արտաքին հարաբերությունների հարցերով) հետ: Պատվիրակությունը հանդիպեց նաև Հայաստան-Լեհաստան բարեկամության խմբի անդամներին:

Այցի շրջանակում խորհրդարանականները այցելեցին ԵՄ դիտորդական առաքելության (EUMA) Եղեգևաձորի գրասենյակ, որտեղ ծանոթացան Հայաստան-Ադրբեջան սահմանին առաքելության գործունեությանը: Հանդիպումն անցկացրեց առաքելության ղեկավարի տեղակալ Մարեկ Կուբերսկին: Ներկա էին նաև առաքելությունում աշխատող լեհ մասնագետներ:

Պատվիրակության անդամները ծաղկեպսակ դրեցին Հայոց ցեղասպանության զոհերի հուշահամալիրում՝ հարգանքի տուրք մատուցելով 1915 թվականի զոհերի հիշատակին: Նրանց ուղեկցում էր Հայոց ցեղասպա-

Fot. FB/ Lucjan Pietrzyk

również z członkami Grupy Przyjaźni Armenia-Polska.

W ramach wizyty parlamentarzyści odwiedzili siedzibę misji EUMA w Jeghegnadzorze, gdzie zapoznali się z jej działalnością na granicy Armenii i Azerbejdżanu. Spotkanie poprowadził zastępca szefa misji Marek Kuberski. Obecni byli także polscy pracownicy misji.

Delegacja złożyła wieniec przy Pomniku Ludobójstwa Ormian w Erywanii, oddając hołd ofiarom 1915 roku. Podczas wizyty obecna była dyrektor Muzeum-Instytutu Ludobójstwa Ormian, dr Edita Gzojan, która przedstawiła historię powstania kompleksu i jego znaczenie w ormiańskiej kulturze pamięci.

Krótki postój delegacja odbyła także przy chaczkarze upamiętniającym św. Jana Pawła II oraz wielowiekową przyjaźń polsko-ormiańską, odsłoniętą w Erywanii w 2023 roku.

Wizyta zakończyła się spotkaniem z Armenem Grigorianem, sekretarzem Rady Bezpieczeństwa Armenii, poświęconym zagadnieniom stabilności regionalnej i współpracy międzynarodowej.

Wszystkie rozmowy potwierdziły gotowość obu stron do kontynuowania dialogu i rozwijania współpracy parlamentarnej, politycznej oraz społecznej w duchu wzajemnego zrozumienia.

Rafał Lemkin upamiętniony w Erywanii - medal dla Witolda Repetowicza

■ W dniu 24 czerwca przy Pomniku Ludobójstwa Ormian w Erywanii, odbyła się uroczystość złożenia ziemi z grobu Rafała Lemkina oraz odsłonięcia poświęconej mu tablicy pamiątkowej. Ceremonia została zorganizowana w związku ze 125. rocznicą urodzin twórcy terminu „ludobójstwo” i 110. rocznicą zagłady Ormian w Imperium Osmańskim.

W części naukowej wydarzenia wystąpił Witold Repetowicz, polski dziennikarz i analityk, zajmujący się problematyką konfliktów i zbrodni przeciwko ludzkości. W swoim wystąpieniu podkreślił znaczenie dziedzictwa Rafała Lemkina dla współczesnego systemu prawa międzynarodowego oraz jego związek z ormiańskim doświadczeniem historycznym.

Za wkład w badania i popularyzację dziedzictwa Lemkina, Repetowicz został uhonorowany medalem Rafała Lemkina, przyznany przez Muzeum-Instytut Ludobójstwa Ormian. Wyróżnienie otrzymał również dr Narek Poghosjan, pracownik naukowy instytutu.

W uroczystości uczestniczyli m.in. chargé d'affaires RP w Armenii Marcin Różycki oraz arcybiskup Szahan Sarkisjan, który zainicjował sprowadzenie ziemi z grobu Lemkina z cmentarza Mount Hebron w Nowym Jorku.

Unoszący symboliczny wieniec, który został złożony przy Pomniku Ludobójstwa Ormian w Erywanii, 24 czerwca 2023 roku. W uroczystości uczestniczyli m.in. chargé d'affaires RP w Armenii Marcin Różycki oraz arcybiskup Szahan Sarkisjan.

W ramach wizyty parlamentarzyści odwiedzili siedzibę misji EUMA w Jeghegnadzorze, gdzie zapoznali się z jej działalnością na granicy Armenii i Azerbejdżanu. Spotkanie poprowadził zastępca szefa misji Marek Kuberski.

Delegacja złożyła wieniec przy Pomniku Ludobójstwa Ormian w Erywanii, oddając hołd ofiarom 1915 roku. Podczas wizyty obecna była dyrektor Muzeum-Instytutu Ludobójstwa Ormian, dr Edita Gzojan, która przedstawiła historię powstania kompleksu i jego znaczenie w ormiańskiej kulturze pamięci.

Krótki postój delegacja odbyła także przy chaczkarze upamiętniającym św. Jana Pawła II oraz wielowiekową przyjaźń polsko-ormiańską, odsłoniętą w Erywanii w 2023 roku.

Ռաֆայել Լեմկինի հիշատակին նվիրված միջոցառում և պարգևատրում Երևանում

■ 2025 թվականի հունիսի 24-ին Հայոց ցեղասպանության հուշահամալիրում տեղի ունեցավ հողի գետեղման և Ռաֆայել Լեմկինին նվիրված հուշատախտակի բացման հանդիսավոր արարողություն: Միջոցառումը կազմակերպվել էր «ցեղասպանություն» տերմինի հեղինակի ծննդյան 125-ամյակի և Օսմանյան կայսրությունում հայերի կոտորածների 110-րդ տարելիցի առթիվ:

Միջոցառման գիտական հատվածում ելույթ ունեցավ լեռնաբան և վերլուծաբան Վիտոլդ Ռեպետովիչը, որը մասնագիտացած է հակամարտությունների և մարդկության դեմ հանցագործությունների թեմաներով: Իր խոսքում նա ընդգծեց Ռաֆայել Լեմկինի ժառանգության կարևորությունը ժամանակակից միջազգային իրավական համակարգի համար և դրա կապը հայկական պատմական փորձի հետ:

Լեմկինի ժառանգության ուսումնասիրության և հանրահռչակման գործում ունեցած ավանդի համար Վիտոլդ Ռեպետովիչը պարգևատրվեց Ռաֆայել Լեմկինի մեդալով, որը շնորհվում է Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի կողմից: Պարգևի արժանացավ նաև ինստիտուտի գիտաշխատող դոկտոր Նարեկ Պողոսյանը:

Միջոցառմանը մասնակցում էին Լեհաստանի գործերի ժամանակավոր հավատարմատար Մարչին Ռուժիկին և Տեր Շահան արքեպիսկոպոս Սարգսյանը, որը նախաձեռնել էր Լեմկինի շիրմից հողը Հայաստան տեղափոխելու գործընթացը՝ Նյու Յորքի Մաունթ Հեբրոն գերեզմանատնից:

<https://genocide-museum.am/arm/24.06.25.php>

Fot. /genocide-museum.am

Fot. FB/Hraczja Bojadzjan

“Zaginiony, odnaleziony, ukryty” – pokaz filmu o Ewangeliarzu ze Skewry

■ W Bibliotece Narodowej w Warszawie 3 lipca odbył się pokaz filmu “Zaginiony, odnaleziony, ukryty”, poświęconego losom Ewangeliarza ze Skewry – jednego z najcenniejszych rękopisów ormiańskich przechowywanych w Polsce.

Ewangeliarz powstał w XII wieku w Cylicyjskiej Armenii. Został sporządzony przez mnicha Grigora, duchownego Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego, znanego z wielowiekowej tradycji tworzenia iluminowanych rękopisów liturgicznych. Po licznych zmianach właścicieli rękopis trafił do Polski, gdzie wszedł w posiadanie Kościoła ormiańskokatolickiego.

W 2006 roku, decyzją kardynała Józefa Glempa, ówczesnego ordynariusza wiernych obrządku ormiańskokatolickiego, Ewangeliarz został przekazany w depozyt do Biblioteki Narodowej. Obecnie znajduje się w zbiorach specjalnych tej instytucji.

Film “Zaginiony, odnaleziony, ukryty”, którego realizacja trwała sześć lat, został wyreżyserowany przez Wahrama Mchitariana. Pokaz zgromadził przedstawicieli środowisk naukowych, kościelnych i mniejszości ormiańskiej w Polsce. W wydarzeniu uczestniczyli m.in. dyrektor Biblioteki Narodowej dr Tomasz Makowski oraz Aleksandra Majdzińska, prezes Fundacji Mlecznego Brata, organizatorka pokazu.

Film stanowi nie tylko dokumentację historii jednego zabytku, lecz także przypomnienie o bogactwie i różnorodności dziedzictwa ormiańskiego w Polsce.

Wizyta konsula honorowego Armenii na Uniwersytecie Jagiellońskim

■ Na zaproszenie rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. dr. hab. Piotra Jedynaka, Uniwersytet gościł Hraczję Bojadzjan – konsula honorowego Republiki Armenii w Polsce i przedstawiciela mniejszości ormiańskiej w Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych.

Spotkanie odbyło się 10 lipca w Collegium Novum

Սկևռայի Ավետարանի մասին պատմող «Կորած, գտնված, թաքցված» ֆիլմի ցուցադրությունը

■ 2025 թվականի հուլիսի 3-ին Վարշավայում՝ Լեհաստանի Ազգային գրադարանում, տեղի ունեցավ «Կորած, գտնված, թաքցված» ֆիլմի ցուցադրությունը: Ֆիլմը նվիրված էր Սկևռայի Ավետարանի ճակատագրին՝ ամենաարժեքավոր հայկական ձեռագրերից մեկին, որ պահպանվում է Լեհաստանում:

Ավետարանը գրվել է 12-րդ դարում Կիլիկյան Յայաստանում: Այն պատրաստել է Գրիգոր վանականը՝ Յայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հոգևորականներից մեկը, որը հայտնի է մանրանկարներով պատկերազարդված ծիսական ձեռագրերի բազմադարյա ավանդույթով: Ձեռագիրը, բազմաթիվ տերերի ձեռքով անցնելուց հետո հայտնվել է Լեհաստանում և դարձել է Յայ կաթոլիկ եկեղեցու սեփականությունը:

2006 թվականին՝ Լեհաստանում Յայ կաթոլիկ ծիսակարգի հավատացյալների առաջնորդ՝ կարդինալ Յոզեֆ Գլեմպի որոշմամբ, Ավետարանը փոխանցվում է Լեհաստանի Ազգային գրադարանին՝ որպես պահպանվող ավանդ: Այժմ այն պահպանվում է գրադարանի հատուկ հավաքածուներում:

«Կորած, գտնված, թաքցված» ֆիլմի ստեղծման աշխատանքները տևել են վեց տարի: Ֆիլմի ռեժիսորն է Վահրամ Մխիթարյանը: Ցուցադրությունը հավաքեց գիտական, եկեղեցական և հայ համայնքի ներկայացուցիչներին: Միջոցառմանը մասնակցեցին Լեհաստանի Ազգային գրադարանի տնօրեն դոկտոր Տոմաշ Մակոլոսկին և Ալեքսանդրա Մայջինսկան՝ «Կաթոլիկոսի հիմնադրամ»-ի նախագահը և ցուցադրության կազմակերպչուհին:

Ֆիլմը ոչ միայն վավերագրությունն է այս յուրահատուկ ձեռագրի պատմության, այլև հիշեցում է Լեհաստանում հայկական մշակութային ժառանգության հարստության և բազմազանության մասին:

Հյուպատոսի այցը Յագելոնյան համալսարան

■ Յագելոնյան համալսարանի ռեկտոր, պրոֆեսոր Պյոտր Եդինսկի հրավերով, համալսարանը հյուրընկալեց Հրաչյա Բոյաջյանին՝ Լեհաստանում Յայաստանի Հանրապետության պատվավոր հյուպատոսին և Կառավարության ու Ազգային և Եթնիկ Փոքրամասնությունների Համատեղ հանձնաժողովում հայկական փոքրամասնության ներկայացուցիչին:

Հանդիպումը տեղի ունեցավ հուլիսի 10-ին Collegium Novum-ում և կրում էր աշխատանքային բնույթ: Մասնակցում էին նաև պատմության ֆակուլտետի դեկան, պրոֆեսոր Ստանիսլավ Սրոկան, Պատմության ինստիտուտի տնօրեն, դոկտոր Յանուշ Մերժվան, պրոֆեսոր Զիջտոֆ Ստոպկան՝ Յագելոնյան համալսարանի Collegium Maius թանգարանի տնօրենը և Մշակույթի պատմության ու Պատմության ամբիոնի վարիչը:

Չրոպյը վերաբերում էր Յագելոնյան համալսարանի և Յայաստանի գիտական հաստատությունների

Fot. Uniwersytet Jagielloński

i miało charakter roboczy. Uczestniczyli w nim także: prof. dr hab. Stanisław Sroka – dziekan Wydziału Historycznego, dr hab. Janusz Mierza, prof. UJ – dyrektor Instytutu Historii, oraz prof. dr hab. Krzysztof Stopka – dyrektor Muzeum UJ Collegium Maius i kierownik Katedry Historii Kultury i Edukacji Historycznej.

Rozmowa dotyczyła przyszłej współpracy Uniwersytetu Jagiellońskiego z instytucjami naukowymi w Armenii. Poruszono również kwestie związane z obecnością dziedzictwa ormiańskiego w polskim życiu akademickim oraz wspieraniem badań i edukacji w tym zakresie. Podkreślono szczególną rolę Uniwersytetu Jagiellońskiego w pielęgnowaniu tej tradycji.

Badania nad duchowieństwem ormiańskim w Polsce

■ W maju 2024 roku rozpoczął się projekt badawczy pt. “Duchowieństwo ormiańskie w Polsce od XIV do XXI wieku. Słownik biograficzny”. Przedsięwzięcie realizowane jest w Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie, pod kierunkiem dr Tomasza Krzyżowskiego. Finansowanie projektu zapewnia Narodowy Program Rozwoju Humanistyki. Prace zaplanowano na lata 2024–2029.

Celem projektu jest opracowanie cyfrowego słownika biograficznego duchownych ormiańskich związanych z (archi)diecezją lwowską. Planowany korpus obejmie około 500 haseł biograficznych, wzbogaconych o materiały ikonograficzne i odwołania do źródeł archiwalnych. Zakres chronologiczny – od XIV do XXI wieku – obejmuje całość dziejów Kościoła ormiańskiego w Polsce.

Materiały pozyskiwane są z archiwów państwowych, kościelnych i prywatnych znajdujących się na terenie Polski, Austrii, Rumunii, Libanu oraz w Watykanie.

W dniu 10 lipca w Krakowie odbyło się kolejne spotkanie robocze zespołu badawczego, z udziałem prof. Krzysztofa Stopki, dr Tomasza Krzyżowskiego i ks. dr Marka Stasiowskiego z Wiednia.

Dni Ormiańskie w Gdańsku i jubileusz Związku Ormiańskiego

■ W dniach 11–15 sierpnia w Gdańsku odbyły się Dni Ormiańskie, zorganizowane przez Związek Ormiański w Gdańsku z okazji dziesiątej rocznicy powstania oraz

aaպագա համագործակցությանը: Քննարկվեցին նաև Լեհաստանի ակադեմիական կյանքում հայկական ժառանգության ներկայության, ինչպես նաև այդ ոլորտում հետազոտությունների և կրթության աջակցության հետ կապված հարցեր: Ընդգծվեց Յագելոնյան համալսարանի հատուկ դերը այդ ավանդույթը պահպանելու գործում:

Ջետագոտություն Լեհաստանում հայ հոգևորականության վերաբերյալ

■ 2024 թվականի մայիսին մեկնարկել է «Լեհաստանում հայ հոգևորականությունը 14-րդ դարից մինչև 21-րդ դար. կենսագրական բառարան» խորագրով հետազոտական նախագիծը: Այն իրականացվում է Վարչակալայում գործող Լեհահայ մշակույթի և ժառանգության հիմնադրամի կողմից՝ դոկտոր Տոմաշ Զժիժովսկու ղեկավարությամբ: Ծրագիրն իրականացվում է Լեհաստանի Մարդասիրագիտության զարգացման ազգային ծրագրի ֆինանսավորմամբ: Աշխատանքները նախատեսված են 2024-2029 թթ.-ին:

Նախագծի նպատակն է ստեղծել թվային կենսագրական բառարան՝ նվիրված այն հայ հոգևորականներին, ովքեր առկա էին Լվովի (արք)մետրոպոլիտոսանքը: Նախատեսվում է կազմել շուրջ 500 կենսագրական հոդված՝ հազեցած պատկերագրական նյութերով և արխիվային աղբյուրների հղումներով: Ժամանակագրական ծածկալը՝ 14-րդ դարից մինչև 21-րդ դար, ընդգրկում է Լեհաստանում Հայ Առաքելական և Հայ Կաթոլիկ եկեղեցու ողջ պատմությունը:

Նյութերը հավաքագրվում են Լեհաստանի, Ավստրիայի, Ռումինիայի, Լիբանանի և Վատիկանի պետական, եկեղեցական և մասնավոր արխիվներից:

2025 թվականի հուլիսի 10-ին Կրակովում տեղի ունեցավ հետազոտական խմբի հերթական աշխատանքային հանդիպումը, որին մասնակցում էին պրոֆ. Զիշտոֆ Ստոպկան, դոկտոր Տոմաշ Զժիժովսկին և Վիեննայից ժամանած հոգևորական դոկտոր Մարեկ Ստայովսկին:

Հայկական օրեր Գդանսկում և Հայկական Միության հոբելյանը

■ 2025 թվականի օգոստոսի 11-15-ը Գդանսկ քաղաքում տեղի ունեցան «Հայկական օրերը», որոնք կազմակերպվել էին Գդանսկի Հայկական Միության նախաձեռնությամբ՝ միության հիմնադրման 10-րդ և Մարիացկա փողոցում գործող կենտրոնի բացման 8-րդ տարեդարձի կապակցությամբ:

Միջոցառումների բացումը տեղի ունեցավ օգոստոսի 11-ին՝ հայկական երաժշտական համերգով, որի ընթացքում ելույթ ունեցան Լիլիթ Յովհաննիսյանը (երգ) և Ալեքսանդրա Սավան (դուդուկ), ինչպես նաև լուսանկարների ցուցահանդեսի բացմամբ՝ նվիրված երվանդ Զոչարին՝ փարիզյան դպրոցի հետ առնչություն ունեցող հայ մեծանուն արվեստագետին: Նրա ստեղծագործությանը նվիրված դասախոսությամբ հանդես եկավ պրոֆեսոր Նորայր Տեր-Գրիգորյանը:

Հաջորդ օրերին կայացան քննարկումներ Գագիկ Պարսամյանի և Նորայր Տեր-Գրիգորյանի ղեկավարությամբ, հոբելյանական հանդիպում, ինչպես նաև Վարուժան Խաստուրի Նորագույն բանաստեղծական

ósmej rocznicy otwarcia siedziby organizacji przy ul. Mariackiej.

Inauguracja miała miejsce 11 sierpnia i obejmowała koncert muzyki ormiańskiej w wykonaniu Lilit Howhan-nisjan (śpiew) i Aleksandry Sawy (duduk), a także otwarcie wystawy fotograficznej poświęconej Jerwandowi Koczarowi – wybitnemu artyście ormiańskiemu związanemu ze Szkołą Paryską. Prelekcję o jego twórczości wygłosił prof. Norajr Ter-Grigorian.

W kolejnych dniach odbyły się m.in. panele dyskusyjne

Fot. ordynariat.ormianie.pl

prowadzone przez Gagika Parsamiana i Norajra Ter-Grigorian, spotkanie jubileuszowe oraz prezentacja najnowszego tomu poezji Warużana Chastura pt. "Modlitwy ararackie" (w językach ormiańskim i polskim), zakończona koncertem.

Zwieńczeniem wydarzenia była liturgia w obrządku ormiańskim oraz tradycyjne poświęcenie winogron i spotkanie przy chaczkarze – ormiańskim krzyżu kamiennym, będącym symbolem pamięci i duchowości.

Dni Ormiańskie objęte były patronatem medialnym portalu Gdańsk.pl i dofinansowane przez MSWiA oraz Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego.

Spotkanie młodzieży ormiańskiej z biskupem Markosem Howhannisjanem

■ Dnia 15 sierpnia 2025 roku w Warszawie odbyło się spotkanie młodzieży ormiańskiej mieszkającej w Polsce z biskupem Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego w Polsce, Jego Ekscelencją Markosem Howhannisjanem. Towarzyszył mu duszpasterz Ormian w Polsce ks. Minas Hachwerdian.

W wydarzeniu wzięło udział blisko 70 młodych osób z różnych miast Polski. Po wspólnej modlitwie uczestnicy rozmawiali o sprawach duchowych, biblijnych i wspólnotowych. Młodzież wyraziła gotowość aktywnego uczestnictwa w życiu parafii oraz podejmowania nowych inicjatyw duszpasterskich.

Spotkanie przebiegło w serdecznej i skupionej atmosferze, stając się ważnym momentem dla budowania więzi wśród młodych Ormian w Polsce.

ժողովածուի՝ «Արարատյան աղոթքներ»-ի (հայերեն և լեհերեն լեզուներով) շնորհանդեսը, որն ավարտվեց համերգով:

Միջոցառումները եզրափակվեց հայ ծխակարգով մատուցված Սուրբ Պատարագով, խաղողի ավանդական օրհնության արարողությամբ և խաչքարի մոտ այցելությամբ:

«Հայկական օրերը» տեղի ունեցան GdaDsk.pl լրատվական պորտալի հովանու ներքո՝ Լեհաստանի Ներքին գործերի նախարարության և Պոմերանիայի մարշալի գրասենյակի ֆինանսական աջակցությամբ:

Հայ երիտասարդների հանդիպումը Տեր Մարկոս Եպիսկոպոս Հովհաննիսյանի հետ

■ 2025 թվականի օգոստոսի 15-ին Վարչապայում կայացավ Լեհաստանում բնակվող հայ երիտասարդների հանդիպումը Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու Լեհաստանի առաջնորդ՝ Գերաշնորհ Մարկոս Եպիսկոպոս Հովհաննիսյանի հետ: Նրան ուղեկցում էր Լեհաստանում հայերի հոգևոր հովիվ Տեր Մինաս աբեղա Հախվերդյանը:

Միջոցառմանը մասնակցեցին շուրջ 70 երիտասարդներ՝ Լեհաստանի տարբեր քաղաքներից ժամանած: Համատեղ աղոթքից հետո նրանք քննարկեցին հոգևոր, աստվածաշնչյան և համայնքային թեմաներ: Երիտասարդները հայտնեցին իրենց պատրաստակամությունը՝ ավելի ակտիվորեն ներգրավվելու ծխական կյանքում և նախաձեռնելու նոր հովվական ծրագրեր:

Հանդիպումը անցավ ջերմ և խորհրդածական մթնոլորտում՝ դառնալով կարևոր քայլ հայ երիտասարդների միջև կապերի խորացման և համայնքային պատկանելիության ամրապնդման ճանապարհին:

Fot. Ormiański Kościół Apostolski w Polsce

W USA PODPISANO POROZUMIENIE POKOJOWE MIĘDZY ARMENIĄ A AZERBEJDŻANEM ԱՄՆ-ՈՒՄ ԱՏՈՐԱԳՐՎԵՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ԱԶԵՐԲԵՅՃԱՆԻ ՄԻԳԵՎ ԽԱՂԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳԻՐ

Fot. primeminister.am

W dniu 8 sierpnia 2025 r. w Waszyngtonie premier Armenii Nikol Paszinian, prezydent Azerbejdżanu Ilham Alijew oraz prezydent USA Donald Trump podpisali deklarację w sprawie porozumienia pokojowego między Armenią a Azerbejdżanem. Celem jest definitywne zakończenie jednego z najdłuższych konfliktów na obszarze poradzieckim. Strony uzgodniły poszanowanie integralności terytorialnej, nienaruszalność granic oraz utworzenie korytarza tranzytowego przez terytorium Armenii, łączącego Azerbejdżan z Nachiczewańską Republiką Autonomiczną, który będzie zarządzany przez USA.

Podpisanie w USA deklaracji w sprawie porozumienia pokojowego jest kolejnym elementem działań dyplomatycznych zmierzających do zakończenia konfliktu armeńsko-azerbejdżańskiego. Armenia i Azerbejdżan zrezygnowały ze swoich roszczeń i ostatecznie zgodziły się na uregulowanie wieloletniego konfliktu polityczno-etnicznego, który od 35 lat stanowił punkt zapalny we wzajemnych relacjach i był

2025 թ. օգոստոսի 8-ին Վաշինգտոնում Հայաստանի Հանրապետության վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանը, Ադրբեյջանի Հանրապետության նախագահ Իլհամ Ալիևն ու ԱՄՆ նախագահ Դոնալդ Թրամփը ստորագրեցին հայտարարություն՝ Հայաստանի և Ադրբեյջանի միջև խաղաղության համաձայնագրի վերաբերյալ: Նպատակն է վերջնականապես ավարտին հասցնել հորհրդային շրջանում եղած ամենաերկար հակամարտություններից մեկը: Կողմերը պայմանավորվեցին հարգել միմյանց տարածքային ամբողջականությունը, սահմանների անխախտությունը և ստեղծել Հայաստանի տարածքով ճանապարհի (կորիդոր), կապելով Ադրբեյջանը Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետության հետ, որը կառավարվելու է Միացյալ Նահանգների կողմից:

ԱՄՆ ում հայտարարության ստորագրումը խաղաղության համաձայնագրի գործնական դիվանագիտական բայլերի հերթական բաղադրիչն է, ուղղված է հայ-ադրբե-

minister zwrócił uwagę, iż nie ma tu miejsca na nieporozumienia. Uzgodniono dokładnie to, co jest napisane. A zapisane jest, że eksploatacja infrastruktury, w tym tej, która powstanie w Armenii przy amerykańskim partnerstwie, odbywa się w ramach integralności terytorialnej, suwerenności i jurysdykcji krajów i zapewnia wzajemne korzyści. Cała infrastruktura będzie funkcjonować w ramach suwerenności i jurysdykcji państw, na terenie których będzie się znajdować.

Również premier Armenii Nikol Paszynian wyjaśnił kwestię tego, kto będzie czuwał nad bezpieczeństwem „Drogi Trumpa”, która powstanie zgodnie ze wspólną deklaracją. Podkreślił, że w ramach zasad suwerenności, jurysdykcji i integralności terytorialnej bezpieczeństwo jest zapewnione przez Armenię na terytorium Armenii, a przez Azerbejdżan na terytorium Azerbejdżanu. Zapewnił, że odblokowanie komunikacji na Kaukazie Południowym, zgodnie ze wspólną deklaracją, nastąpi jednocześnie, tzn. drogi będą otwarte zarówno dla Azerbejdżanu, jak i Armenii. Premier Paszynian zauważył, że wszelkie decyzje, które będą w przyszłości omawiane, uzgadniane i doprecyzowywane, muszą mieścić się w ramach suwerenności, integralności terytorialnej i jurysdykcji, a także musi obowiązywać zasada wzajemności.

Z kolei 11 sierpnia 2025 r. ministerstwa spraw zagranicznych Armenii i Azerbejdżanu opublikowały pełny tekst parafowanego Porozumienia o ustanowieniu pokoju i stosunków między państwami między Republiką Armenii a Republiką Azerbejdżanu. Należy podkreślić, iż sam fakt sporządzenia i uzgadniania treści tego porozumienia wywoływał i nadal wywołuje duże emocje w Armenii.

Już pod koniec 2023 r. obie strony poinformowały o podjęciu działań zmierzających do normalizacji wzajemnych relacji i podpisania porozumienia pokojowego gwarantującego integralność terytorialną stron. Nie był to proces łatwy, szczególnie dla władz Armenii, oskarżanych o utratę Górskiego Karabachu i prowadzenie polityki ustępstw wobec Azerbejdżanu. Kwestia regulowania granicy i konieczność oddania Azerbejdżanowi kilku wiosek w północnej prowincji Tawusz doprowadziła do powstania w maju 2024 r. masowego ruchu społecznego „Tawusz dla ojczyzny”, na którego czele stanął arcybiskup Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego – Bagrat Galstianian. Podczas trwających kilkanaście dni licznych protestów antyrządowych domagano się ustąpienia premiera Nikoła Paszyniana i przedterminowych wyborów. Podjęto także próbę blokady stolicy oraz zajęcia rezydencji premiera. Działania te były wynikiem głębokiej frustracji społeczeństwa spowodowanej polityką władz, które uznając porażkę w konflikcie z Azerbejdżanem, zgodziły się na daleko idące ustępstwa w celu szybkiego podpisania porozumień pokojowych. Dokument zawierał kilka kwestii, co do których długo nie można było osiągnąć konsensusu. Pierwsza z nich to żądanie Azerbejdżanu dotyczące usunięcia z granicy cywilnych obserwatorów UE (rozmieśczonej na prośbę Armenii) oraz zobowiązanie się do nierozmieszczania na granicy sił trzecich. Kolejna kwestia dotyczyła wycofania złożonych przez strony pozwów i skarg na arenie międzynarodowej. Ponadto strona azerbejdżańska domagała się od Erywanii usunięcia z konstytucji odniesienia do Deklaracji Niepodległości, w której jest mowa o zjednoczeniu Armenii z Górskim Karabachem.

Po blisko półrocznych negocjacjach, 13 marca 2025 r. Armenia i Azerbejdżan poinformowały, że osiągnęły porozumienie i uzgodniły ostatecznie treść porozumienia o ustanowieniu pokoju i stosunkach między państwami między Armenią i Azerbejdżanem. Parafowane w Waszyngtonie porozumienie składa się z 17 artykułów.

W art. 1 strony potwierdziły, że istniejące granice między

„Ararapaw”i zlozrz erylparawmja hawlamlaruttolujans hltu lkalaylad erylur harygrtlr lkarqalurlurull:

ՀՀ Արտաքին Գործերի նախարար Արարատ Միրզոյանը Սախտակ Տանը տեղի ունեցած իրադարձությունը գնահատեց որպես պատմական՝ հատկապես «Հայաստանի Հանրապետության և Ադրբեջանի Հանրապետության միջև խաղաղության և միջպետական հարաբերությունների հաստատման համաձայնագիր» փաստաթղթի նախաստորագրման համատեքստում, որը, նրա խոսքերով, կարևոր հանգրվան է հայ-ադրբեջանական հարաբերությունների նորմալացման գործընթացում: Նրա կարծիքով՝ այս համաձայնագրի նախաստորագրումը ըստ էության մեկնարկում է խաղաղության ինստիտուցիոնալացման փուլը: Նրա խոսքով՝ Վաշինգտոնի հռչակագրում ամրագրված պայմանավորվածությունները առավել մեծ կարևորություն են ստանում՝ հաշվի առնելով ամերիկյան կողմի մասնակցությունն ու ԱՄՆ նախագահի ստորագրությունը՝ որպես վկայի:

Լրատվամիջոցներում հնչած կասկածների կապակցությամբ՝ կապված նախատեսվող տրանսպորտային միջանցքի տարածքում Հայաստանի իրավասության հետ՝ ի մասնավորի Հայաստանի և Իրանի սահմանին՝ նախարարը շեշտեց, որ այստեղ թյուրիմացությունների տեղ չկա: Համաձայնեցվել է հենց այն, ինչ գրված է: Իսկ գրված է, որ երթակառուցվածքների շահագործումը, այդ թվում՝ այն, որը կառուցվելու է Հայաստանում ամերիկյան գործընկերության պայմաններում, իրականացվելու է պետությունների տարածքային ամբողջականության, ինքնիշխանության և իրավասության շրջանակներում և ապահովելու է փոխադարձ օգուտներ: Ամբողջ երթակառուցվածքը գործելու է այն պետությունների ինքնիշխանության և իրավասության շրջանակներում, որոնց տարածքում այն կգտնվի:

Ավելին, Հայաստանի վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանը բացատրեց, թե ով է հոգալու «Թրամփի ճանապարհի» անվտանգությունը, որը ստեղծվելու է համաձայն համատեղ հայտարարությամբ: Նա ընդգծեց, որ ինքնիշխանության, իրավասության և տարածքային ամբողջականության սկզբունքների շրջանակներում անվտանգությունը կձեռնարկի Հայաստանը՝ Հայաստանի տարածքում, իսկ Ադրբեջանը՝ Ադրբեջանի տարածքում: Նա հավաստիացրեց, որ Հարավային Կովկասի հաղորդակցության ապաշրջափակումը, համաձայն համատեղ հայտարարության, տեղի կունենա միաժամանակ՝ այսինքն ճանապարհները կլինեն բաց ինչպես Ադրբեջանի, այնպես էլ Հայաստանի համար: Վարչապետ Փաշինյանը նշեց, որ բոլոր որոշումները, որոնք հետագայում կքննարկվեն, կհաստատվեն և կգործեն, պետք է տեղավորվեն ինքնիշխանության, տարածքային ամբողջականության և իրավասության շրջանակներում, և պետք է կիրառվի փոխադարձության սկզբունքը:

Մյուս կողմից, 2025 թվականի օգոստոսի 11-ին Հայաստանի և Ադրբեջանի Արտաքին Գործերի նախարարությունները հրապարակեցին Հայաստանի Հանրապետության և Ադրբեջանի Հանրապետության միջև խաղաղության և միջպետական հարաբերությունների սահմանման նախաստորագրված համաձայնագրի ամբողջական տեքստը: Բավական է շեշտել, որ հենց այդ համաձայնագրի նախագծման և համաձայնեցման փաստը Հայաստանում առաջացրեց և հիմա էլ առաջացնում է մեծ հույզեր:

Արդեն 2023 թվականի վերջին երկու կողմերը տեղեկացրին, որ ձեռնարկվում են քայլեր՝ փոխադարձ հարաբերությունների նորմալացման ուղղությամբ և խա-

Fot. primeminister.am

Fot. primeminister.am

republikami b. ZSRR stały się granicami międzynarodowymi niepodległych państw i zostały uznane za takie przez społeczność międzynarodową. Ponadto w art. 2 strony zadeklarowały, że nie mają wobec siebie żadnych roszczeń terytorialnych i nie będą zgłaszać ich w przyszłości oraz że nie będą podejmować żadnych działań, w tym planowania, przygotowywania, zachęcania i wspierania takich działań, których celem jest rozczłonkowanie lub naruszenie, w całości lub w części, integralności terytorialnej lub jedności politycznej drugiej strony.

W kolejnych zapisach Armenia i Azerbejdżan gwarantują, że nie pozwolą stronie trzeciej na wykorzystanie swoich terytoriów do użycia siły przeciwko drugiej stronie. Ponadto strony ustaliły, że nie będą rozmieszczać wzdłuż wspólnej granicy sił strony trzeciej. Erywań i Baku zobowiązały się do nawiązania stosunków dyplomatycznych po wymianie dokumentów ratyfikacyjnych oraz do zajęcia się przypadkami osób zaginionych w trakcie konfliktu zbrojnego. Oba państwa uzgodniły również, że wycofają lub oddalą wszelkie roszczenia, skargi, protesty, sprzeciwy, postępowania i spory związane z kwestiami istniejącymi między nimi przed podpisaniem traktatu, na dowolnym forum prawnym, w ciągu jednego miesiąca od daty jego wejścia w życie. Ponadto żadna ze stron nie może powoływać się na przepisy swojego ustawodawstwa wewnętrznego jako usprawiedliwienie dla niewykonania niniejszego porozumienia. Oba państwa nie będą podejmować, zachęcać ani w żaden sposób angażować się w jakiegokolwiek wrogie działania przeciwko sobie, sprzeczne z niniejszym porozumieniem, w dziedzinie dyplomatycznej, informacyjnej i innych, i będą w tym celu prowadzić regularne konsultacje.

Tym samym parafowany dokument w momencie wejścia w życie (po ratyfikacji w parlamentach i wymianie not) może zakończyć długoletni spór ormiańsko-azerbejdżański i stać się podstawą pokojowej koegzystencji obu narodów. Udział

ղաղության համաձայնագրի ստորագրման համար, որը երաշխիք կհաղորդի կողմերի տարածքային ամբողջականությանը: Դա հեշտ գործընթաց չէր, հատկապես Չայաստանի ղեկավարների համար, որոնք մեղադրում էին Լեռնային Ղարաբաղի կորուստի մեջ և Ադրբեջանին զինուժների գնալու քաղաքականություն վարելու մեջ: Սահմանների կարգավորման և Ադրբեջանին հանձնելու մի քանի գյուղեր Տավուշի հյուսիսային մարզում պահանջը 2024-ի մայիսին հանգեցրեց զանգվածային հասարակական շարժման «Տավուշ հայրենիքի համար», որի ղեկավարն էր Չայ Առաքելյանի Սուրբ Եկեղեցու Տավուշի թեմի առաջնորդ Տեր Բագրատ արքեպիսկոպոս Գալստանյանը: Կառավարության դեմ մի քանի օր տևած բազմամարդ հակակառավարական ցույցերի ընթացքում պահանջվում էր վարչապետ Փաշինյանի հրաժարականը և արտահերթ ընտրություններ: Կիրառվել է նաև մայրաքաղաքի փակման և վարչապետի նստավայրի գրավման փորձ: Այդ գործողությունները եղել են հասարակության խոր հիասթափության արդյունք, որն առաջացել էր իշխանությունների քաղաքականությունից, որոնք ընդունելով հակամարտությունում երկրի պարտությունը, համաձայնվել էին ցավոտ զինուժների՝ հաղաղության պայմանագիրը արագ ստորագրելու նպատակով: Փաստաթուղթը ներառում էր մի քանի հարցեր, որոնց շուրջ դժվար էր արագ համաձայնության հասնել: Առաջինն Ադրբեջանի պահանջն էր հեռացնել ԵՄ քաղաքացիական դիտորդներին (Չայաստանի խնդրանքով տեղակայված) սահմանային գոտուց, և պարտավորություն ստանձնել՝ սահմանին չտեղակայել երրորդ կողմի ուժեր: Զաջորդ թեման վերաբերում էր կողմերի ներկայացրած պահանջների և նամակների հետ վերցնելուն և միջազգային հարթակներում բողոքներից հրաժարվելուն: Ավելին, ադրբեջանական կողմը պահանջում էր, որ Երևանը հեռացնի անկախության հայտարարության մեջ գրված միավորման հղումը՝ որի համաձայն Չայաստանն ու Լեռնային Ղարաբաղ պիտի միանային:

Մոտ վեց ժամ տևած բանակցություններից հետո, 2025 թվականի մարտի 13-ին Չայաստանը և Ադրբեջանը հայտարարեցին, որ հասել են համաձայնության և վերջնականապես համաձայնեցրել են Չայաստանի և Ադրբեջանի միջև հաղաղության և միջպետական հարաբերությունների հաստատման համաձայնագրի տեքստը: Իսկ Վաշինգտոնում նախաստորագրված համաձայնագիրը բաղկացած է 17 հոդվածից:

Առաջին հոդվածում կողմերը հաստատեցին, որ Նախկին ԽՍՀՄ հանրապետությունների միջև գոյություն ունեցող սահմանները դարձել են անկախ պետությունների միջազգայնորեն ճանաչված սահմաններ և ընդունվել են այդպիսին միջազգային հանրության կողմից: Ավելին, երկրորդ հոդվածում կողմերը հայտարարեցին, որ իրար նկատմամբ չունեն տարածքային պահանջներ և ապագայում չեն ներկայացնի դրանք, և չեն գործադրելու որևէ գործողություն՝ սկսած պլանավորման, պատրաստման, խթանման կամ աջակցության, որի նպատակն է մասնակի կամ ամբողջական՝ տարածքային կամ քաղաքական պահանջի՝ մի կողմի նկատմամբ:

Զաջորդ դրույթներով Չայաստանը և Ադրբեջանը երաշխավորում են, որ չեն թույլ տալու երրորդ կողմին օգտագործել իրենց տարածքները՝ երկրորդ կողմի դեմ ուժ կիրառելու համար: Ավելին, կողմերը պայմանավորվեցին, որ չեն տեղակայելու երրորդ կողմի ուժեր՝ ընդհանուր սահմանին: Երևանն ու Բաքուն պարտավորվեցին հաստատել դիվանագիտական հարաբերություններ՝ փոփոխելով վավերացման փաստաթղթերը, և զբաղվել ռազ-

w tym procesie USA i osobisty sukces Donalda Trumpa jako mediatora świadczą o słabości Rosji, która przez 35 lat nie zdołała – lub nie chciała – zakończyć konfliktu. Rosja, która do tej pory dominowała na Kaukazie Południowym, została całkowicie pominięta w tej inicjatywie. Wprawdzie władze Rosji zadeklarowały poparcie dla pokojowej inicjatywy USA, ale jednocześnie zaznaczyły, że trwałej stabilności w regionie nie można osiągnąć bez udziału sąsiadów – Rosji, Turcji i Iranu.

Największym przegranym jest Iran, ponieważ projektowany tranzytowy szlak komunikacyjny o długości 32 km, oddany w dzierżawę amerykańskiemu konsorcjum, będzie przebiegał wzdłuż północnej granicy Iranu z Armenią, oddzielając tym samym Teheran od Erywanu. Władze Iranu już zaprottestowały, zapowiadając, że nie zgodzą się na jego funkcjonowanie. Z kolei Turcja i Unia Europejska przyjęły podpisanie deklaracji z zadowoleniem, widząc w niej szansę na trwałą stabilizację regionu, odgrywającego coraz większą rolę na szlaku komunikacyjnym biegnącym z Europy przez Azję Środkową na Daleki Wschód.

Jednak najważniejszym aspektem tego porozumienia będzie kwestia społecznej akceptacji, zarówno w Armenii jak i w Azerbejdżanie. Zasadnicze pytanie brzmi, czy oba narody są gotowe do trudnego i bolesnego procesu pojednania? Historia pokazuje, że jest to możliwe, choćby na przykładzie pojednania francusko-niemieckiego czy niemiecko-polskiego. Jednak trwa to często bardzo długo, a lekkość z jaką można podpisać na papierze porozumienie wcale nie musi oznaczać automatycznego przełożenia na większą część społeczeństwa. Warto również zauważyć dość duży stopień ogólnikowości podpisanych dokumentów, co rodzi obawy o ich interpretację przez obie strony. Podsumowując, proces pokojowego regulowania wzajemnych stosunków między Armenią i Azerbejdżanem rozpoczął się na dobre i pozostaje trzymać kciuki za jego powodzenie.

Fot. primeminister.am

Fot. The White House / Wikimedia Commons

մական կոնֆլիկտի ընթացքում անհետացած անձանց փնտրտուքով: Երկու պետությունները նաև համաձայնեցին, որ մեկ ամսվա ընթացքում համաձայնագրի վավերացման ժամանակն անցնելուց հետո կհեռացնեն կամ կուղարկեն հետ բոլոր պահանջները, բողոքները, բողոքի նամակները, պնդումները, դատական ընթացակարգերը և վեճերը, որոնք առաջացել են համաձայնագրից առաջ գոյություն ունեցած հակամարտությունից: Ավելին, որևէ կողմ չի կարող օգտագործել իր ներքին օրենսդրությունը որպես արդարացում այս համաձայնագրի չկատարման համար: Երկու պետությունները չեն ձեռնարկի, չեն խթանի և ոչ մի կերպ չեն առնչվի որևէ հակաիշխասնողական գործողությունների իրար դեմ՝ հակառակ այս համաձայնագրին, դիվանագիտական, տեղեկատվական կամ այլ ոլորտներում, և այս նպատակով կհաստատվեն կանոնավոր խորհրդակցություններ:

Այսպես՝ նախաստորագրված փաստաթուղթը, ուժի մեջ մտնելու պահին (խորհրդարաններում վավերացումից և նոտաների փոխանակումից հետո), կարող է վերջ դնել երկարատև հայ-ադրբեջանական վեճին և դառնալ երկու ժողովուրդների խաղաղ համակեցության հիմք: ԱՄՆ-ի մասնակցությունը այս գործընթացին և Դոնալդ Թրամփի անձնական հաջողությունը՝ որպես միջնորդ, վկայում են Ռուսաստանի թույլ կողմի մասին, որը 35 տարի չկարողացավ կամ չցանկացավ՝ ավարտել հակամարտությունը: Ռուսաստանը, որը մինչ այժմ գերիշխում էր Հարավային Կովկասում, լիովին անտեսվել է այս նախաձեռնության շրջանակներում: Թեև Ռուսաստանի իշխանությունները հայտարարել են ԱՄՆ-ի խաղաղ նախաձեռնության աջակցության մասին, միաժամանակ նշել են, որ տարածաշրջանում կայունության հնարավոր չէ հասնել առանց հարևանների՝ Ռուսաստանի, Թուրքիայի և Իրանի մասնակցության:

Ամենամեծ պարտվորը Իրանն է, քանի որ նախատեսվող 32 կիլոմետր երկարությամբ տարանցիկ հաղորդակցության ուղին, որը հանձնարարվելու է ամերիկյան կոնսորցիումին, անցնելու է Իրանի և Հայաստանի հյուսիսային սահմանով՝ այդ կերպ առանձնացնելով Թեհրանը Երևանից: Իրանի իշխանությունները արդեն բողոքել են՝ հայտարարելով, որ չեն համաձայնի դրա գործարկմանը: Մինչդեռ Թուրքիան և Եվրոպական Միությունը գոհունակությամբ են ընդունել հայտարարության ստորագրումը՝ դրանում տեսնելով տարածաշրջանի կայունացման հնարավորություն, որը գնալով ավելի մեծ դեր է խաղում Եվրոպայից՝ Կենտրոնական Ասիայով դեպի Հեռավոր Արևելք ձգվող հաղորդակցական ուղու վրա:

Սակայն այս համաձայնագրի ամենակարևոր կողմը հասարակության ընդունման հարցն է՝ ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ Ադրբեջանում: Հիմնական հարցն այն է՝ արդյոք երկու ժողովուրդները պատրաստ են անցնելու բարդ և ցավալի հաշտեցման գործընթաց: Պատմությունը ցույց է տալիս, որ դա հնարավոր է, թեկուզ՝ ֆրանսագերմանական կամ գերմանա-լեհական հաշտեցման օրինակով: Սակայն դա հաճախ տևում է երկար տարիներ, և թղթի վրա համաձայնագիր ստորագրելը ամենևին չի նշանակում դրա ավտոմատ ընդունում հասարակության լայն շրջանակների կողմից: Նշելու արժանի է նաև ստորագրված փաստաթղթերի բավականին ընդհանուր բնույթը, ինչը առաջացնում է մտահոգություն՝ կողմերի միջև դրանց մեկնաբանման շուրջ: Ամփոփելով կարող ենք փաստել, որ Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև փոխհարաբերությունների խաղաղ կարգավորման գործընթացը իրականում սկսվել է և մնում է միայն հուսալ դրա հաջողությունը:

ARTYKUŁY NAUKOWE, KULTURALNE
ԳԻՏԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀՈՂԿԱԾՆԵՐ

EDITA GZOJAN O MUZEUM-INSTYTUCIE LUDOBÓJSTWA ORMIAN

ԷՂԻՏԱ ԳԶՈՅԱՆ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՄՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ-ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՄԱՍԻՆ

Բազմաթիվ պատմական
գույքառուություններ
ստեղծվելու են
ուսման, մաթեմատիկական
առիթմի ուսուցում
և արվեստի, շախմատի
սիրտը, որոնք
հաղթանակներ են վերագրվել
վերաբերված խաղի
գեղարվեստի, միջուկ

Fot. FB/Muzeum i Instytut Ludobójstwa Ormian

Fot. FB/Muzeum i Instytut Ludobójstwa Ormian

badawcza, wydawnicza, edukacyjna, kolekcjonerska, informacyjna i inne. Działalność naukowa muzeum zorganizowana w pięciu działach naukowo-badawczych przejawia się w dwóch czasopismach naukowych o międzynarodowym autorytecie, serii wspomnień ocalałych z ludobójstwa Ormian oraz innych inicjatywach. Muzeum-Instytut w dużej mierze przykłada wagę do organizowania krajowych, międzynarodowych konferencji naukowych, okrągłostołowych dyskusji, seminariów metodologicznych, zapewniając wymanę doświadczeń naukowców i przyswajanie nowych dokonań w kręgach naukowych. W dniach 29–31 maja 2025 r. w Muzeum-Instytucie Ludobójstwa Ormian odbyła się duża międzynarodowa konferencja naukowa pod tytułem „Stulecie wiedzy o ludobójstwie Ormian: dziedzictwo, wyzwania i przyszłość”, poświęcona stuleciu badań nad ludobójstwem Ormian. W konferencji uczestniczyło ponad pięćdziesięciu naukowców z Armenii, Stanów Zjednoczonych, Australii, Kanady, Niemiec, Polski, Szwecji, Turcji, Brazylii i Libanu. W przedstawionych referatach zjawisko ludobójstwa omawiane było w różnych dziedzinach nauki – historia, antropologia, socjologia, prawo, politologia, literatura i inne. Celem konferencji było podsumowanie ponad stuletnich osiągnięć w badaniach nad ludobójstwem Ormian, zmapowanie luk, wskazanie wyzwań i nakreślenie nowych kierunków badawczych. Konferencja spotkała się z bardzo pozytywnym odzewem, a uczestnicy wysoko

gnehասպանությունը վերապրողների հուշագրությունների մատենաշարը և այլ նախաձեռնություններ: Թանգարան-ինստիտուտը մեծապես կարևորում է հանրապետական, միջազգային գիտաժողովների, կլոր սեղան-քննարկումների, մեթոդաբանական սեմինարների կազմակերպումը՝ ապահովելով գիտաշխատողների փորձի փոխանակումն ու գիտական շրջանակներում կատարված նորամուծությունների փոխառումը:

2025 թ. մայիսի 29-31-ին Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտում տեղի ունեցավ «Հայոց ցեղասպանագիտության մեկ դարը. ժառանգություն, մարտահրավերներ և ապագա» խորագրով միջազգային խոշոր գիտաժողով՝ նվիրված Հայոց ցեղասպանության հարյուրամյակին: Գիտաժողովին մասնակցեցին ավելի քան հիսուն գիտնական Հայաստանից, Միացյալ Նահանգներից, Ավստրալիայից, Կանադայից, Գերմանիայից, Լեհաստանից, Շվեդիայից, Թուրքիայից, Բրազիլիայից և Լիբանանից: Ներկայացված զեկուցումներում ցեղասպանությունն երևույթը քննարկվում էր տարբեր գիտակարգերում՝ պատմություն, մարդաբանություն, սոցիոլոգիա, իրավունք, քաղաքագիտություն, գրականություն և այլն: Գիտաժողովի նպատակն էր ամփոփել Հայոց ցեղասպանության ուսումնասիրության ավելի քան մեկ դարյա ձեռքբերումները, բարոտեզագրել բացթողումները, մատնանշել մարտահրավերները և ուրվագծել հետագուտական նոր ուղղությունները: Գիտաժողովը խիստ դրական արձագանք ունեցավ, իսկ մասնակիցները բարձր գնահատեցին դրա կազմակերպչական որակը:

Եռօրյա գիտաժողովն ընթացավ տասը պանելներում, որոնցից յուրաքանչյուրն արտացոլում էր Հայոց ցեղասպանության ուսումնասիրության որևէ ասպեկտ: Այսպես, գիտաժողովի առաջին օրվա չորս պանելներում քննարկվեցին Մեծ եղեռնի պատմագրության, դրա վավերագրման վաղ շրջանի, արխիվների, բանավոր պատմությունների, ինչպես նաև վկայությունների և մարդասիրության հարցերը: Երկրորդ օրվա երեք պանելները նվիրված էին Հայոց ցեղասպանության ուսումնասիրության նոր մոտեցումներին, հետցեղասպանական հայկական համայնքներում հիշողության ու ինքնության, ինչպես նաև գոհ կանանց հարցերի քննությանը: Գիտաժողովի վերջին օրվա

ocenili jej jakość organizacyjną. Trzydniowa konferencja przebiegała w dziesięciu panelach, z których każdy odzwierciedlał jakiś aspekt badań nad ludobójstwem Ormian.

I tak, w czterech panelach pierwszego dnia konferencji omawiano zagadnienia historiografii Wielkiej Zagłady, wczesnego okresu jej dokumentowania, archiwów, historii mówionej, a także świadectw i humanitaryzmu. Trzy panele drugiego dnia poświęcone były nowym podejściom w badaniach nad ludobójstwem Ormian, analizie pamięci i tożsamości w ormiańskich wspólnotach popogromowych, a także badaniu kwestii kobiet-ofiar.

W trzech panelach ostatniego dnia konferencji wygłoszono interesujące referaty dotyczące ideologii, porównawczej wiedzy o ludobójstwach, globalnych perspektyw i kwestii odbudowy po ludobójstwie. Podczas konferencji jednym z bardziej wyróżniających się uczestników była pracownica naukowa Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata Dominika Maria Macios, która wystąpiła z referatem pod tytułem „Leopold Gasczyk – zapomniany świadek ludobójstwa Ormian”. Dotyczył on wyjątkowo ważnego świadka, który przez długi czas był ignorowany przez badaczy. Leopold Gasczyk urodził się w 1896 roku w Belsku w Monarchii Austro-Węgierskiej (obecnie: Bielsko-Biała, Polska). Na początku I wojny światowej zaciąga się do armii austro-węgierskiej i służy na froncie wschodnim i we Włoszech. W końcowej fazie wojny zostaje wysłany do Imperium Osmańskiego, gdzie jako tłumacz służy w rejonie Aleppo. W 1918 roku podczas pełnionej tam służby jest świadkiem realizowanej przeciwko Ormianom polityki ludobójczej, która rozpoczęła się jeszcze na początku wojny. Po zakończeniu wojny nie wraca od razu do ojczyzny – woli pozostać w Imperium Osmańskim i pracować dla Komitetu Pomocy Bliskiemu Wschodowi, który dbał o potrzeby ormiańskich dzieci-sierot. Wniósł znaczący wkład w organizację ewakuacji ormiańskich i greckich dzieci z różnych osiedli Zachodniej Armenii. Po zakończeniu wojny pracował w Charberdzie w ramach Pomocy Bliskiego Wschodu – współpracując z Johannesem Lepsiusem przy dokumentowaniu zbrodni popełnionych na Ormianach. W 1923 roku Gasczyk wstąpił do organizacji Duńscy Przyjaciele Ormian. Znając cztery języki i posiadając umiejętności dyplomatyczne, rozpoczął pracę w Aleppo na stanowisku sekretarza komisarz Ligi Narodów Karen Jeppe. Był odpowiedzialny za prowadzenie prac biura, nawiązywanie relacji z lokalnymi władzami i przedstawicielami państw zachodnich. Uczestniczył też w pracach nad stworzeniem zbioru pisemnych świadectw i fotografii ocalonych, którzy przybyli do misji Jeppe. Gasczykowi powierzono zadanie dokumentowania działalności misji w Aleppo i okolicach poprzez fotografie. Na tych zdjęciach znajdują się liczne dowody ludobójstwa Ormian, na przykład dziewczęta z tatuażami uwolnione z muzułmańskiej niewoli. Fotografował codzienne życie w Aleppo, jak Ormianie budowali nowe osiedla, zajmowali się rolnictwem i hodowlą zwierząt, edukowali dzieci. Fotografie Gasczyka zostały zebrane w kilku albumach na potrzeby zbiorów funduszy niezbędnych do finansowania różnych działań misji. Po śmierci Karen Jeppe Gasczyk objął stanowisko dyrektora misji (1935–1947). Leopold Gasczyk, wraz z około 70 innymi świadkami-dokumentalistami ludobójstwa Ormian, jest także przedstawiony w wystawie Muzeum pod tytułem „Dokumentując zbrodnię: świadkowie-dokumentaliści ludobójstwa Ormian”, która została otwarta 23 kwietnia 2025 roku z okazji zbliżającej się 110. rocznicy ludobójstwa Ormian.

Ertepe yaşantılarına ilişkin araştırma ve bulguların yanı sıra, uluslararası kuruluşların, özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin, uluslararası hukukun ve insan haklarının korunması için yaptıkları çalışmaların değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Գիտաժողովի ընթացքում առավել աչքի ընկած մասնակիցներից էր Համաշխարհային արվեստի ուսումնասիրությունների լեհական ինստիտուտի գիտաշխատող Դոմինիկա Մարիա Մասիոսը, որը հանդես եկավ «Լեոպոլդ Գասչիկ՝ Հայոց ցեղասպանության մոռացված ականատես» գեղարվեստական կարևոր մի ականատեսի մասին էր, որը երկար ժամանակ անտեսված է եղել ուսումնասիրողների կողմից: Լեոպոլդ Գասչիկը ծնվել է 1896 թ. Ավստրո-Հունգարական կայսրության Բելսկ (ներկայումս՝ Բելսկո Բյալա, Լեհաստան): Առաջին համաշխարհային պատերազմի սկզբին նա զինվորագրվում է ավստրո-հունգարական բանակ և ծառայում Արևելյան ճակատում և Իտալիայում: Պատերազմի վերջին փուլում նա ուղղարկվում է Օսմանյան կայսրություն, որպես թարգմանիչ ծառայում Հալեպի շրջանում: 1918 թ. այնտեղ ծառայության ժամանակ նա ականատես է լինում հայերի դեմ իրագործված ցեղասպանական քաղաքականությանը, որը սկսվել էր դեռևս պատերազմի սկզբում: Պատերազմի ավարտից հետո նա անմիջապես չի վերադառնում հայրենիք՝ նախընտրելով մնալ Օսմանյան կայսրությունում և աշխատել Մերձավոր Արևելքի Նապաստամատույց կոմիտեի համար, որը հոգում էր հայ որբ երեխաների կարիքները: Նա զգալի աշխատանք է տարել Արևմտյան Հայաստանի տարբեր բնակավայրերից հայ և հույն երեխաների էվակուացիան կազմակերպելու ուղղությամբ: Պատերազմի ավարտից հետո աշխատել է հարբերդում Մերձավոր Արևելքի Նապաստամատույցում՝ համագործակցելով Յոհանես Լեփսիուսի հետ՝ փաստագրելու հայերի դեմ իրագործված հանցանքները: 1923 թ. Գասչիկն անդամակցել է Հայերի դանիացի բարեկամներ կազմակերպությանը: Տիրապետելով չորս լեզվի ու դիվանագիտական հմտությունների՝ աշխատանքի է անցել Հալեպում Ազգերի լիգայի հանձնակատար Զարեն Եփփեի քարտուղարի պաշտոնում: Նա պատասխանատու էր գրասենյակի աշխատանքները վարելու, տեղական իշխանությունների և արևմտյան պետությունների ներկայացուցիչների հետ հարաբերություններ հաստատելու համար: Նա մասնակցել է նաև Եփփեի առաքելություն ժամանած վերապրողների գրավոր վկայությունների և լուսանկարների հավաքածուի կազմման աշխատանքներին: Գասչիկին հանձնարարված էր Հալեպում և շրջակայքում առաքելության աշխատանքները լուսանկարներով փաստագրելու աշխատանքը: Այդ լուսանկարներում Հայոց ցեղասպանության բազմաթիվ ապացույցներ կան, օրինակ մուսուլմանական գերությունից ազատված դաջվածքներով աղջիկներ: Նա լուսանկարել է Հալեպում ամօրյա կյանքը, թե ինչպես էին հայերը նոր բնակավայրեր կառուցում, հողագործությամբ ու անասնապահությամբ զբաղվում, կրթում երեխաներին: Գասչիկի լուսանկարները հավաքվել են մի քանի արքուններում առաքելության տարբեր աշխատանքների ֆինանսավորման համար անհրաժեշտ դրամահավաքության նպատակներով: Զարեն Եփփեի մահից հետո Գասչիկը ստանձնել է առաքելության տնօրենի պաշտոնը (1935-1947):

Լեոպոլդ Գասչիկը Հայոց ցեղասպանության շուրջ 70 տարնյակ ականատես վավերագրողների հետ միասին ներկայացված է նաև ՀՅԹԻ՝ «Փաստագրելով հանցագործությունը. Հայոց ցեղասպանության ականատես վավերագրողները» խորագրով ցուցադրության մեջ, որը բացվեց 2025 թ. ապրիլի 23-ին Հայոց ցեղասպանության 110-րդ տարելիցին ընդառաջ:

MATENADARAN: HISTORIA I PRZEMIANY ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ. ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄ

Od średniowiecza do czasów współczesnych

Matenadaran, będący instytutem naukowo-badawczym zajmującym się badaniem starożytnych rękopisów, przechowuje, restauruje, bada i eksponuje cenne zbiory rękopisów w języku ormiańskim i w innych językach. Łącznie jest to około 23 tysiące jednostek [w tekście ormiańskim: "szuruż"]. Słowo matenadaran oznacza skład rękopisów (orm. matian – rękopis, daran – skład, schowek, repozytorium).

Tą nazwą określano w średniowieczu skryptoria funkcjonujące przy klasztorach i kościołach, w których tworzone, przepisywano i przechowywano rękopisy ormiańskie. Pierwszy ormiański zbiór rękopisów (dzeragraturun-matenadaran) założono w V wieku, po stworzeniu alfabetu ormiańskiego, w Wagharszapacie, który był stolicą Armenii i siedzibą katolikososa.

Te duchowo-religijne instytucje, w literaturze fachowej nazywane również ośrodkami piśmiennictwa, funkcjonowały nie tylko w Armenii, ale także w ormiańskich diasporach poza jej granicami.

Przez wieki matenadaran pełniły misję nie tylko tworzenia, ale i ochrony rękopisów. Jednak w czasach najnowszych, zwłaszcza od początku XX wieku, tradycja tworzenia rękopisów zanikła, ustępując miejsca badaniom, konserwacji i ekspozycji ksiąg. Dziś, spośród kilku głównych ośrodków rękopisów ormiańskich (Matenadaran, Patriarchat Ormiański w Jerozolimie, klasztory mechitarystów w Wenecji i Wiedniu, Katolikosat Wielkiego Domu Cylicji, Kolegium Patriarchalne Kleryków Bzommar i inne), tylko Matenadaran w Erywaniu, oprócz funkcji ochrony rękopisów, prowadzi badania naukowe, a zarazem konserwuje zbiory.

Rękopisy ormiańskie przechowywane w Matenadaranie obejmują niemal wszystkie gałęzie starożytnej i średnio-wiecznej nauki i kultury: teologię, historię, językoznawstwo, filozofię, prawo, geografę, medycynę, matematykę, kosmologię, komputystykę, muzykę i inne.

W piśmiennictwie ormiańskim znaczące miejsce zajmują dzieła tłumaczone. Tłumaczenia rozpoczęto zaraz po stworzeniu alfabetu ormiańskiego, a pierwszym przetłumaczonym tekstem była Biblia. Wśród tych tłumaczeń są takie prace, które przetrwały i weszły do kulturalnego skarbcza ludzkości wyłącznie dzięki zachowaniu ich w tłumaczeniach ormiańskich. Są to m.in.: Chronografia Euzebiusza z Cezarei, Refutacje Tymoteusza Ajlurosa, Additiones Efrema Syryjczyka oraz 7 spośród 14 dzieł Filona z Aleksandrii – wszystkie te rękopisy są przechowywane w Matenadaranie.

Budowa Matenadaranu

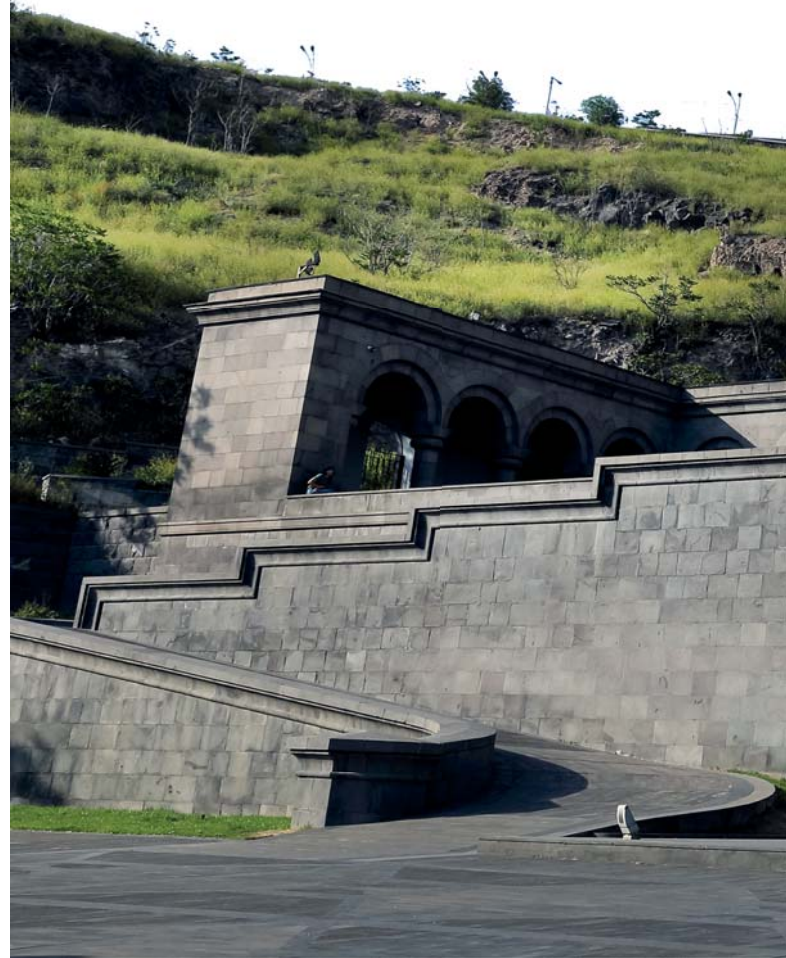
Matenadaran, wznoszący się na zboczu na końcu alei Mesropa Masztoca w Erywaniu, ze swoimi starymi i nowymi monumentalnymi budynkami, już od dawna stał się jednym z najważniejszych symboli Armenii i całego narodu ormiańskiego.

Միջնադարից արդի ժամանակներ

Մատենադարանը հին ձեռագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտ է, որտեղ պահվում, վերականգնվում, ուսումնասիրվում և ցուցադրվում են հայերեն և օտարալեզու ձեռագրերի մեծարժեք հավաքածուներ՝ շուրջ 23 հազար միավոր: Մատենադարան նշանակում է ձեռագրերի պահոց (մատյան-ձեռագիր, դարան-պահոց): Այդ անվամբ են կոչվել միջնադարում վանքերին ու եկեղեցիներին կից գործած ձեռագրատները, որտեղ ստեղծվել, գրչագրվել ու պահվել են հայերեն ձեռագրերը: Հայկական առաջին ձեռագրատուն-մատենադարանը հիմնվել է Հայաստանի մայրաքաղաք և կաթողիկոսանիստ Վաղարշապատում հայոց գրի ստեղծումից հետո՝ 5-րդ դարում:

Հոգևոր-եկեղեցական այդ հաստատությունները մասնագիտական գրականության մեջ կոչվում են նաև գրչության կենտրոններ, որոնք գործել են ոչ միայն Հայաստանում, այլև նրա սահմաններից դուրս հաստատված հայկական համայնքներում:

Դարերի ընթացքում մատենադարաններն իրականացրել են ոչ միայն ձեռագրատեղծ, այլ նաև ձեռագրապահպան առաքելություն: Սակայն ևորագույն ժամանակներում՝ հատկապես 20-րդ դարասկզբից սկսած, ձեռագրատեղծման ավանդույթը դադարել է՝ իր տեղը զիջելով մատյանների ուսումնասիրությանը, վերա-

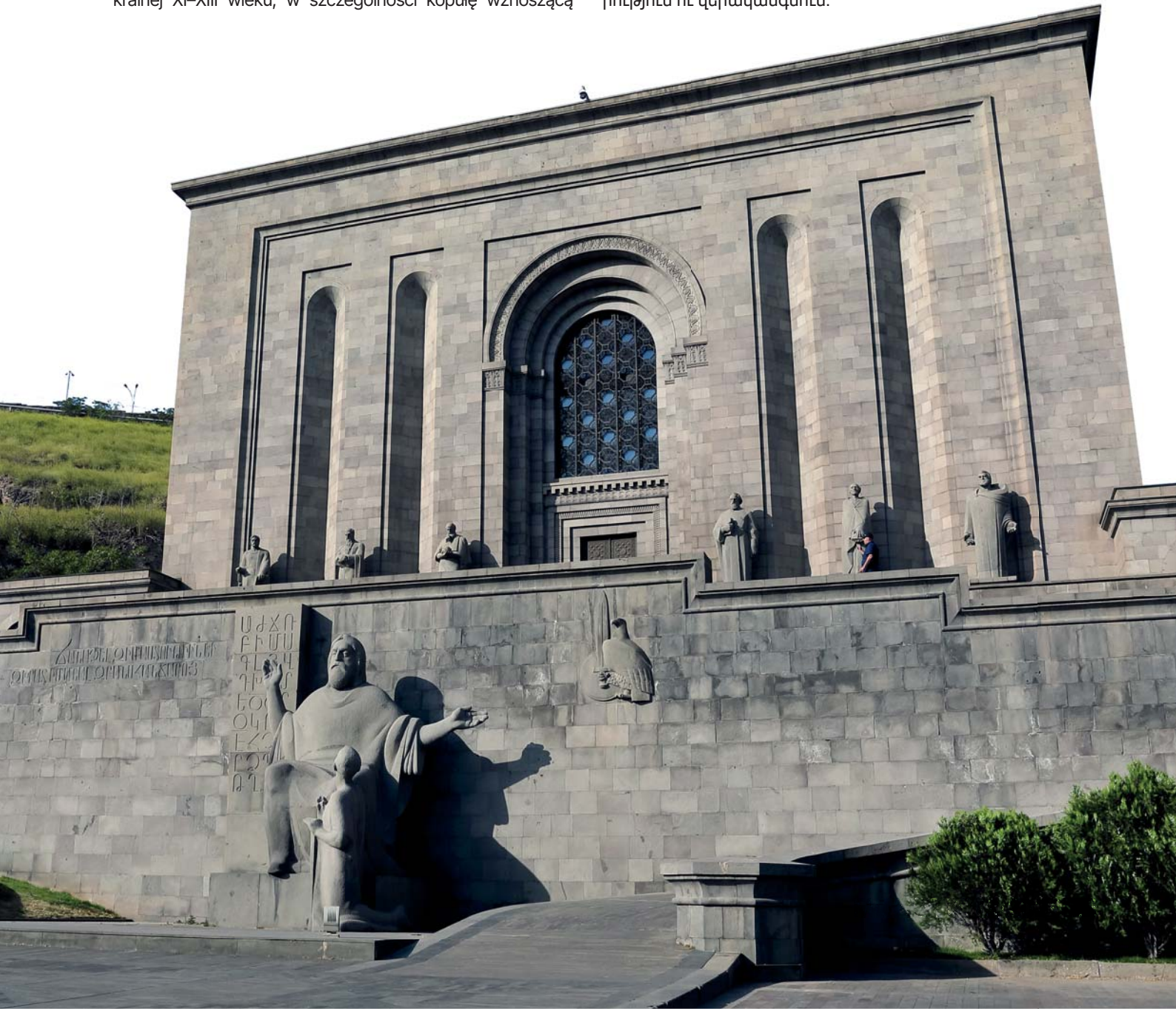

Budowa głównego gmachu według projektu wybitnego architekta tamtych czasów Marka Grigoriana przebiegała w latach 1939–1959. Prace budowlane, chwilowo wstrzymane w czasie II wojny światowej, zostały ukończone po piętnastu latach, i 3 marca 1959 roku Matenadaran otworzył swoje podwoje.

W kompozycji architektonicznej budynku obficie wykorzystano elementy konstrukcyjne narteksów (gawitów), szeroko rozpowszechnione w ormiańskiej architekturze sakralnej XI–XIII wieku, w szczególności kopułę wznoszącą

klanqłmānln nł ցուցադրմանը: Այսօր գործող հայերեն ձեռագրերի մի քանի հիմնական կենտրոններից (Մատենադարան, Երուսաղեմի Չայոց պատրիարքություն, Վենետիկում Մխիթարյան միաբանություն, Վիեննայի Մխիթարյան միաբանություն, Չմմառի պատրիարքական կղերի միաբանություն, Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսություն և այլն) միայն Մատենադարանն է, որ ձեռագրապահպան գործառույթից զատ միաժամանակ իրականացնում է հավաքածուի գիտական ուսումնասիրություն և վերականգնում:

Budynek Matenadaranu, 1959 r.
Մատենադարանի շենքը, 1959 թ.

się na czterech kolumnach. Architekt pisał: „Od samego początku postanowiono stanowczo, że przy opracowywaniu projektu budynku należy połączyć nowoczesne osiągnięcia techniki przechowywania rękopisów z wykorzystaniem starożytnych form architektury Armenii” (M. Grigorian, O budowie budynku Matenadaranu, „Banber Matenadaran”, nr 5, 1960, s. 10).

U podstawy fasady budynku znajduje się kontur narteksu kościoła Świętych Apostołów w Ani, natomiast przedsiónek powtarza architekturę pierwszego narteksu klasztoru w Sahinie. Również sale zostały zaprojektowane zgodnie z kompozycją ormiańskiej architektury sakralnej.

Od samego początku planowano zbudować nie tylko magazyn rękopisów, ale także instytut naukowo-badawczy do studiowania manuskryptów. W procesie kształtowania się Matenadaranu jako instytucji naukowej nieoceniony był wkład jego założyciela i pierwszego dyrektora, wybitnego armenisty, akademika Lewona Chaczikiana. Dzięki jego wysiłkom Matenadaran już wkrótce po otwarciu stał się instytucją naukową o międzynarodowym znaczeniu.

Jednym z ważnych etapów w historii Matenadaranu była budowa nowego skrzydła. Prace, według projektu architekta Artura Mieszczjana, rozpoczęto już w 1987 roku, jednak z powodu niszczycielskiego trzęsienia ziemi w Spitaku w 1988 roku zostały one tymczasowo wstrzymane. Budowę nowego skrzydła wznowiono za kadencji śp. Hraczji Tamraziana w 2009 roku i zakończono w 2011 roku. Uruchomienie nowego skrzydła znacznie rozszerzyło możliwości Matenadaranu we wszystkich kierunkach jego

Մատենադարանի հայերեն մատյանները վերաբերում են հին և միջնադարյան գիտության ու մշակույթի գրեթե բոլոր ճյուղերին՝ աստվածաբանություն, պատմություն, լեզվաբանություն, փիլիսոփայություն, իրավունք, աշխարհագրություն, բժշկություն, մաթեմատիկա, տիեզերագիտություն, տոմարագիտություն, երաժշտություն և այլն:

Հայ մատենագրության մեջ նշանակալի տեղ ունեն թարգմանական երկերը: Թարգմանությունները կատարվել են հայերեն գրերի ստեղծումից անմիջապես

Znaczek pocztowy „Mark Grigorian”
«Մարկ Գրիգորյան» դրոշմանկիչ

Mark Grigorian, wnuk ludowego architekta i dziennikarz, przekazał Matenadaranowi jeden z pierwszych rysunków projektu muzeum-instytutu, podkreślając jego wartość historyczną i naukową. Z okazji darowizny uroczystość odsłonięcia projektu została przeprowadzona przez dyrektora Matenadaranu, Arę Chzmaliana, oraz Marka Grigoriana.

Ժողովրդական ճարտարապետի թոռ, լրագրող Մարկ Գրիգորյանը Մատենադարանին նվիրեց թանգարան-ինստիտուտի առաջին գծագրերից մեկը, ընդգծելով դրա պատմական և գիտական արժեքը: Նվիրատվության առիթով Նախագծի բացման արարողությունը կատարվեց Մատենադարանի տնօրեն Արա Խզմալյանի և Մարկ Գրիգորյանի կողմից:

Nowy budynek Matenadaran
Մատենադարանի նոր մասնաշենքը

działalności, przyczyniając się do rozwoju instytucji jako dużego centrum badań armenistycznych.

Matenadaran został wyposażony we wszystkie niezbędne środki do przechowywania, konserwacji i ekspozycji zbiorów, a także do ich digitalizacji. Dzięki budowie nowego skrzydła zauważalnie wzrósł potencjał naukowy instytucji – do zespołu dołączyli młodzi pracownicy, którzy dziś są już doświadczonymi specjalistami. Rozpoczęto digitalizację rękopisów i dokumentów archiwalnych, co nie tylko przyczynia się do ochrony zbiorów, ale także umożliwia ich efektywne badanie.

W 1997 roku Matenadaran został wpisany na listę „Pamięć Świata” UNESCO i uznawany jest za jedną z najważniejszych instytucji zajmujących się ochroną i rozwojem pamięci narodowej Ormian. Na podstawie wniosku Matenadaranu, w 2025 roku na tę samą listę wpisano również dzieło Księga Sądu (Datastanagirk) autorstwa wybitnego

hետոտ, և թարգմանված առաջին մատյանն Աստվածաշունչն է: Դրանց թվում կան այնպիսի աշխատություններ, որոնք պահպանվել և մարդկության մշակութային գանձարան են մտել են միայն հայերեն թարգմանությունների շնորհիվ: Այդ երկերից են Եվսեբիոս Կեսարացու «Ժամանակագրություն»-ը, Տիմոթեոս Կուզի «Չակաճառություններ»-ը, Եփրեմ Ասորու «Կցուրդներ»-ը, Փիլոն Ալեքսանդրացու 14 աշխատությունից 7-ը, որոնք պահվում են Մատենադարանում:

Մատենադարանի կառուցումը

Երևանի Մաշտոցի պողոտայի վերջնամասի սարավանջին վեր խոյացող Մատենադարանը, իր հին և նոր հոյակերտ մասնաշենքերով, վաղուց դարձել է Հայաստանի ու հայության կարևորագույն խորհրդանիշերից:

Archiwum rękopisów
Ձեռագրատուն

Wystawa
Ցուցադրություն

ormiańskiego pisarza średniowiecznego, prawnika, bajkopisarza, wielkiego nauczyciela Kościoła Ormiańskiego – Mechitara Gosza.

Zbiory rękopisów Matenadaranu

Znakomita, wyjątkowa i wielkiej wartości kolekcja rękopisów Matenadaranu powstawała przez długi czas, stając się wyrazem czci Ormian dla pisma, ich troski o kulturę, poświęcenia oraz woli przetrwania. Rękopisy uratowane ze słynnych klasztorów i ośrodków piśmienniczych historycznej Armenii oraz diaspory, które dziś znajdują się w Matenadaranie, jednocześnie wyznaczają obszar zamieszkania narodu ormiańskiego, tworząc unikalną mapę ormiańskiej tożsamości kulturowej i dając wyobrażenie o nieistniejących już ośrodkach duchowo-kulturowych, odtwarzając utracone historie.

Հիմնական շենքի կառուցումը, ժամանակի նշանավոր ճարտարապետ Մարկ Գրիգորյանի նախագծով, ընթացել է 1939-1959 թթ.: Շինարարությունը, առժամանակ դադարեցրելով Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին, ավարտվել է 15 տարի անց, և 1959 թ. մարտի 3-ին Մատենադարանը բացել է իր դռները:

Շենքի ճարտարապետական հորինվածքում առատորեն օգտագործվել են 11-13-րդ դդ. հայ եկեղեցական ճարտարապետության մեջ լայն տարածում գտած գավիթների կառուցվածքային տարրերը, մասնավորապես չորս սյուների վրա բարձրացող գմբեթը: Ճարտարապետը գրում է. «Հենց սկզբից հաստատապես որոշվեց շենքի նախագիծը կազմելիս ձեռագրերի պահպանման տեխնիկայի արդի նվաճումները զուգակցել Հայաստանի հնադարյան ճարտարապետական ձևերի օգտագործման հետ» (Մ. Գրիգորյան, Մատենադարանի շենքի կառուցման մասին, Բանբեր Մատենադարանի, N5, 1960, էջ 10): Շանքի ճակատային մասի հիմքում Անիի Ս. Առաքելոց եկեղեցու գավթի ուրվագիծն է, իսկ նախասրահը կրկնում է Սանահնի վանքի առաջին գավթի ճարտարապետությունը: Սրահները ևս կառուցված են ըստ հայ եկեղեցական ճարտարապետության հորինվածքի:

Ի սկզբանե նախատեսված է եղել կառուցել ոչ միայն ձեռագրապահոց, այլև գիտահետազոտական ինստիտուտ՝ ձեռագիր մատյանների ուսումնասիրման համար: Մատենադարանի՝ իբրև գիտական հաստատության կայացման գործում անգնահատելի է հիմնադիր տնօրեն, մեծանուն հայագետ, ակադեմիկոս Լևոն Խաչիկյանի ավանդը: Նրա ջանքերի շնորհիվ Մատենադարանը,

**Wystawa współpracy Matenadaranu i Eczmiadzyna
Մատենադարանի և Էջմիածնի
համագործակցության ցուցադրություն**

Podstawę zbioru rękopisów ormiańskich Matenadaranu stanowi kolekcja Katedry Macierzystej Świętego Eczmiadzyna, która w czasach radzieckich została upaństwowiona, a następnie przekazana Matenadaranowi. Szczególne znaczenie mają manuskrypty uratowane w czasie ludobójstwa Ormian. W latach 1915–1916, najpierw w sposób zorganizowany, a później przypadkowy, dzięki staraniom ostatniego przeora pustelni Lim nad Jeziorem Wan, Wardapeta (Archimandryty) Howhannesa Hiusjana, do Eczmiadzyna przewieziono z Waspurakanu ponad 1400 rękopisów. W 1916 roku z klasztorów Świętego Karapeta i Świętych Apostołów w Muszu do Eczmiadzyna trafiły 102 rękopisy ormiańskie. Na szczęście takie historie nie są odosobnione.

W kolejnych dekadach, zwłaszcza po wybudowaniu gmachu Matenadaranu, wyposażonego we wszystkie nie-

բացումից կարճ ժամանակ անց, դառնում է միջազգային կարևորության գիտական հաստատություն:

Մատենադարանի պատմության նշանակալի հանգրվաններից է Նոր մասնաշենքի կառուցումը. աշխատանքները, ճարտարապետ Արթուր Մեսչյանի նախագծով, սկսվել էին դեռևս 1987 թ., սակայն Սպիտակի 1988 թ. ավերիչ երկրաշարժի հետևանքով առժամանակ դադարեցվել: Նոր մասնաշենքի կառուցումը վերսկսվեց երջանկահիշատակ Հրաչյա Թամրազյանի տնօրենության ժամանակ՝ 2009 թ., և ավարտվեց 2011 թ.: Նոր մասնաշենքի շահագործումը մեծապես ընդլայնեց Մատենադարանի հնարավորությունները գործունեության բոլոր ուղղություններով՝ խթանելով հաստատության՝ իբրև հայագիտական խոշոր կենտրոնի զարգացումը: Մատենադարանը համալրվեց հավաքածուների պահպանության, վերականգնման ու ցուցադրության, ինչպես նաև թվայնացման համար անհրաժեշտ բոլոր միջոցներով: Նոր մասնաշենքի կառուցմամբ նկատելիորեն ընդլայնվեց հաստատության գիտական ներուժը՝ համալրվելով երիտասարդ աշխատակիցներով, որոնք այսօր արդեն փորձառու մասնագետներ են: Սկսվեց ձեռագրերի ու արիստիկային վավերագրերի թվայնացումը, ինչը ոչ միայն նպաստում է հավաքածուների պահպանությանը, այլև՝ դրանց արդյունավետ ուսումնասիրությանը:

Մատենադարանը 1997 թ. գրանցվել է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի «Համաշխարհային հիշողության» ցանկում և համարվում է հայոց ազգային հիշողության պահպանման և զարգացման ամենակարևոր հաստատություններից մեկը: Մատենադարանի հայտի հիման վրա՝ 2025 թ. նույն ցանկում գրանցվել է նաև հայ միջնադարյան ակադավոր մատենագիր՝ իրավագետ, առակագիր, Հայոց եկեղեցու մեծանուն վարդապետ Մխիթար Գոշի «Գիրք դատաստանի» աշխատությունը:

**Z rękopisów ofiarowanych przez Harutiuna Hazarianą
Հարություն Հազարյանի նվիրաբերած ձեռագրերից**

Zbiór kazań z Muszu (Mszo Czaryntir), MM, rękopis nr 7729, początek XIII w., prowincja Daranaghi, klasztor Awag.

Մշո ճառընտիրը, ՄՄ, ձեռ. 7729, 13-րդ դ. սկիզբ, Դարանաղյաց գավառ, Ավազ վանք

zbędne warunki do przechowywania, badania i prezentowania manuskryptów, dzięki zacieśnieniu kontaktów ze środowiskami diaspory, zakupom państwowym i darowiznom prywatnym, kolekcja rękopisów była systematycznie uzupełniana, a proces ten nieprzerwanie kontynuowano. W latach 1963–1992 podstawowy zbiór rękopisów ormiańskich wzbogacił się o 857 jednostek. Szczególną wartość wśród darowizn z tego okresu mają kolekcje Harutiuna Hazariana z Nowego Jorku (390 rękopisów w języku ormiańskim i obcych) oraz Warużana Salatiana z Damaszku (238 rękopisów).

Znaczące są także darowizny Katolikosy Wszystkich Ormian Wazgena I Palcziana, wśród których znajduje się Ewangelia z Banancu (lub Wielkiej Matki), uważana za najstarszy kompletny rękopis w języku ormiańskim (przypuszczalnie z VII wieku). Dzięki staraniom katolikosy kolekcja Matenadaranu została wzbogacona o słynną Ewangelię z Zejtunu (XIII wiek), której skrybą był znakomity miniaturzysta Toros Roslin.

W okresie niepodległości, w latach 1993–2022, zbiory rękopisów powiększyły się o 1902 jednostki, obejmując nie tylko manuskrypty ormiańskie, ale także obcojęzyczne.

Zbiory rękopisów, dokumentów archiwalnych i druków Matenadaranu zyskały nową dynamikę dzięki kampanii

Ofiarowanie rękopisu
Ձեռագրի ընծայաբերում

Մատենադարանի ձեռագիր հավաքածուները

Մատենադարանի ձեռագրերի բացառիկ և մեծաթեք հավաքածուն անցել է ձևավորման երկարատև ընթացք՝ դառնալով հայ ժողովրդի՝ գրի նկատմամբ ունեցած պաշտամունքի, մշակույթի հանդեպ հոգատարության, անձնագրողության ու հարատևելու կամքի արտահայտություն: Պատմական Հայաստանի և հայկական գաղթաշխարհի նշանավոր վանքերից ու ձեռագրական կենտրոններից փրկված և Մատենադարանում հանգրվանած ձեռագրերը միաժամանակ ուրվագծում են հայ ժողովրդի բնակության արեալը, նաև հայոց մշակութային ինքնության յուրահատուկ քարտեզը, պատկերացում տալիս արդեն գոյություն չունեցող հոգևոր-մշակութային կենտրոնների մասին, վերականգնում կորսված պատմություններ:

Ewangelia z Zejtunu, MM, rękopis nr 10450, pisarz i iluminator: Toros Roslin, 1256 r., Hromkla

Ձեյթունի Ավետարան, ՄՄ, ձեռ. 10450, գրիչ, ծաղկող՝ Թորոս Ռոսլին, 1256, Հռոմվլա

Մատենադարանի հայերեն ձեռագրերի ֆոնդի հիմքում Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հավաքածուն է, որը խորհրդային տարիներին պետականացվել, ապա տրվել է Մատենադարանին: Հավաքածուի մեջ առանձնահատուկ նշանակություն ունեն Հայոց ցեղասպանության տարիներին փրկված մատյանները: 1915-1916 թթ. ընթացքում կազմակերպված, իսկ հետագայում դիպվածային ձևով, Վանա լճի Լիմ անապատի վերջին վանահայր Յովհաննես վարդապետ Յյուլյանի ջանքերով Վասպուրականից Էջմիածին է բերվել ավելի քան 1400 ձեռագիր: 1916 թ. Մշո Ս. Կարապետ և Ս. Առաքելոց վանքերից Էջմիածին տեղափոխվեց 102 հայերեն ձեռագիր: Այսպիսի պատմությունները, բարեբախտաբար, սակավաթիվ չեն: Հետագա տասնամյակներում, հատկապես Մատենադարանի շենքի կառուցումից հետո, որը հագեցած էր ձեռագրերի պահպանության, ուսումնասիրման ու ցուցադրության անհրաժեշտ պայմաններով, սփյուռքի հետ կապերի սերտացման, պետական գնումների ու անհատների նվիրատվությունների շնորհիվ ձեռագրերի հավաքածուի համալրումը շարունակվեց: 1963-1992 թվականներին հայերեն ձեռագրերի հիմնական հավաքածուն հարստացել է 857 միավորով: Այդ շրջանի նվիրատվություններից հատկապես արժեքավոր են ամերիկաբնակ Հարություն Հագարյանի (Երևան 30րդ, հայերեն և օտար լեզուներով 390 ձեռագիր) և Վա-

Powrót manuskryptów do domu
Մատյանների տունդարձը

Powrót manuskryptów do domu, zainicjowanej w lipcu 2023 roku przez dyrektora Arę Chzmaliana, wspieranej przez rząd Republiki Armenii, prywatne instytucje działające w Armenii, przyjaciół Matenadaranu i indywidualnych darczyńców. Warto zaznaczyć, że istotną część nabytków stanowią rękopisy, dokumenty archiwalne i książki drukowane zakupione ze środków własnych Matenadaranu, co jest prawdopodobnie bezprecedensowe w historii instytucji.

W ramach kampanii Powrót manuskryptów do domu w ciągu ostatnich dwóch lat zbiory Matenadaranu wzbogaciły się o ponad 90 rękopisów, setki dokumentów archiwalnych oraz dziesiątki starych i wielkiej wartości książek. Nowo ustanowioną tradycją stała się coroczna wystawa zatytułowana Wieczność jednego roku, prezentująca najnowsze nabytki.

Rękopisy obcojęzyczne Matenadaranu

Matenadaran posiada wyjątkową, wielkiej wartości kolekcję rękopisów w językach obcych, w której znajdują się tysiące manuskryptów zapisanych alfabetem arabskim, w językach syryjskim, starogreckim, etiopskim, łacińskim, gruzińskim, cerkiewnosłowiańskim, francuskim, tamilijskim, mongolskim oraz w innych językach Dalekiego Wschodu. Liczba rękopisów obcojęzycznych sięga około 4000, z czego przeważają manuskrypty zapisane alfabetem arabskim – w tym po arabsku, persku i osmańsku. Obejmują one różnorodne dziedziny nauki: filozofię, historię, religię, prawo, literaturę, językoznawstwo, geografę, astronomię, arytmetykę, logikę, architekturę, medycynę i inne.

W tej kolekcji szczególną warstwę kultury pisanej stanowią rękopisy w językach obcych zapisane alfabetem ormiańskim, wśród których znajdują się rękopisy w językach perskim, tureckim, kurdyjskim, kipczackim i rosyjskim. W rękopisach ormiańskich spotyka się również jednostki zapisane alfabetem ormiańskim w językach arabskim, gruzińskim, greckim, rosyjskim, polskim i francuskim. Autorami rękopisów w językach obcych zapisanych alfabetem ormiańskim byli niemal wyłącznie Ormianie posługujący się danym językiem.

Matenadaran posiada także bogatą kolekcję archiwalną obejmującą około 500 tysięcy dokumentów, datowanych od XIV do XXI wieku. W Matenadaranie przechowywany jest najstarszy zbiór dokumentów archiwalnych w języku ormiańskim – Archiwum Katolikosatu (Kat'oghikosakan divan).

Ponadto Matenadaran posiada wyjątkową kolekcję

rukocian Sավաթանյանի (Դամասկոս, 238 ձեռագիր) և վիրաբերումները:

Նշանակալի են Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա Պալճյանի և վիրատվությունները, որոնց թվում է «Բանանցի» կամ «Վեհամոր» Ավետարանը, որը համարվում է հայերեն ամբողջական ամենահին ձեռագիրը (ենթարաբար՝ 7-րդ դար): Հայրապետի ջանքերի շնորհիվ Մատենադարանի հավաքածուն համարվել է նշանավոր «Չեյթունի Ավետարան»-ով (13-րդ դար), որի գրիչը համաբավվոր մանրանկարիչ Թորոս Ռոսլինն է: Անկախության շրջանում՝ 1993-2022 թթ., ձեռագրերի հավաքածուն համարվել է 1902 միավորով, որոնց թվում են ոչ միայն հայերեն, այլև՝ օտարալեզու ձեռագրեր:

Մատենադարանի ձեռագիր, արխիվային ու տպագիր ֆոնդի համալրումներն սոր թափ ստացան տևորեն Արախվայանի և խառնածեղնությամբ 2023 թ. հուլիսից մեկնարկած «Մատյանների տունդարձը» արշավի շնորհիվ, որին մեծապես օժանդակում են ՀՀ կառավարությունը, Հայաստանում գործող մասնավոր հաստատություններ, Մատենադարանի բարեկամներ ու անհատ և վիրատուներ: Հարկ է նշել, որ համալրումների մեջ նկատելի թիվ են կազմում նաև Մատենադարանի միջոցներով ձեռք բերված ձեռագիր, արխիվային ու տպագիր միավորները, ինչն, ըստ ամենայնի, անսախաղեպ է հաստատության պատմության մեջ:

Ռոկ, որը թափ և՛ յաճաճեց
Մեկ տարվա հավերժություն

Fragment okładki z łacińskim zapisem nutowym (XV w., Polska).
Zbiór, 1633 r., Lwów.
Pisarz: Zacharia.
Matenadaran im. Mesropa Masztoca, rękopis nr 1916.

Պատառիկ-պահպանակ, Լատինատառ ձայնակիչներ (15-րդ դ., Լեհաստան),
Ժողովածու, 1633, Լվով,
գրիչ՝ Զաքարիա, ՄՄ, ձեռ. 1916

starodruków w języku ormiańskim, obejmującą około 2500 jednostek, której wartość historyczna i kulturowa jest nieoceniona.

Działalność naukowa Matenadaranu

Działalność naukowa Matenadaranu obejmuje naukowe opracowanie, badanie, publikację i popularyzację rękopisów ormiańskich i obcojęzycznych, dokumentów archiwalnych, literatury armenistycznej i prasy. Dzięki badaniom naukowym do obiegu wprowadzane są wartościowe źródła pierwotne, które mają kluczowe znaczenie zarówno dla badań nad Armenią, jak i dla światowej mediewistyki. Badania naukowe, obejmujące liczne dziedziny nauk humanistycznych – kodykologia, historię, językoznawstwo, literaturoznawstwo, teologię, historię sztuki, filozofię, tekstologię, filologię, historię sztuki, medycynę, przyrodoznawstwo oraz orientalistykę – znacząco zwiększają zasięg i wpływ badań prowadzonych w Matenadaranie.

Podstawowe i najważniejsze badania naukowe Matenadaranu koncentrują się na naukowym opisie rękopisów i zbiorów archiwalnych (w tym obcojęzycznych) oraz publikacjach odpowiednich katalogów, badaniach i edycji dziedzictwa rękopiśmiennego w języku ormiańskim, w tym źródeł obcych przetłumaczonych na język ormiański w średniowieczu, a także rękopisów w innych językach. Działy naukowe Matenadaranu specjalizują się w następujących tematycznych obszarach: kodykologia, archiwistyka, literatura ormiańska i przekładowa, średniowieczna sztuka, muzyka, historia ormiańskich centrów piśmiennictwa, średniowieczna medycyna i przyrodoznawstwo oraz orientalistyka.

Matenadaran publikuje swoje badania w następujących seriach wydawniczych: Główny katalog rękopisów ormiańskich Matenadaranu im. Mesropa Masztoca, Księgi Ormian, Katalog Archiwum Katolikosatu Matenadaranu im. Mesropa Masztoca, Banber Matenadaranu, Matenadaran: Medieval and Early Modern Armenian Studies (MEMAS), Źródła obce o Armenii i Ormianach oraz Dokumenty historii gospodarczej. Publikacje te mają kluczowe znaczenie w dziedzinie armenistyki, zwłaszcza w badaniach nad średniowieczem ormiańskim.

Ważnym elementem działalności naukowej jest również Międzynarodowy Kongres Armenistyczny, międzynarodowe konferencje mediewistyczne Matenadaranu oraz Czytania Narekańskie. Ponadto niemal każdego roku organizowane są konferencje i warsztaty naukowe poświęcone tematyce

«Mատյանների տունդարձը» արշավի շրջանակում Մատենադարանի հավաքածուները վերջին երկու տարիներին համալրվել են ավելի քան 90 ձեռագիր միավորով, արխիվային հարյուրավոր վավերագրերով ու տասնյակ հնատիպ և մեծարժեք գրքերով: Նորահիմն ավանդույթով՝ յուրաքանչյուր տարվա ձեռքբերումները ներկայացվում են «Մեկ տարվա հավերժությունը» խորագրով ցուցադրությամբ:

Մատենադարանի այլալեզու ձեռագրերը

Մատենադարանն ունի այլալեզու ձեռագրերի մեծարժեք հավաքածու, որտեղ կան արաբատառ, ասորերեն, հին հունարեն, եթովպերեն, լատիներեն, վրացերեն, եկեղեցասլավոներեն, ֆրանսերեն, թամիլերեն, մոնղոլերեն և հեռավորարևելյան այլ լեզուներով գրված հազարավոր մատյաններ: Այլալեզու ձեռագրերի քանակը հասնում է շուրջ 4000-ի, որոնց մեջ գերակշռում են արաբատառ մատյանները, այդ թվում՝ արաբերեն, պարսկերեն ու օսմաներեն: Դրանք վերաբերում են գիտության ամենատարբեր բնագավառների՝ փիլիսոփայություն, պատմություն, կրոն, իրավագիտություն, գրականություն, լեզվաբանություն, աշխարհագրություն, աստղագիտություն, թվաբանություն, տրամաբանություն, ճարտարապետություն, բժշկություն և այլն:

Այս հավաքածուում գրավոր մշակույթի յուրատեսակ շերտ են կազմում հայատառ այլալեզու միավորները, որոնց թվում են հայատառ պարսկերեն, թուրքերեն, քրդերեն, ղիչաղերեն և ռուսերեն ձեռագրերը: Հայերեն ձեռագրերում առկա են նաև հայատառ արաբերեն, վրացերեն, հունարեն, ռուսերեն, լեհերեն, ֆրանսերեն միավորներ: Հայատառ այլալեզու ձեռագրերի հեղինակները, գրեթե առանց բացառության, եղել են տվյալ լեզվով խոսող հայերը:

Մատենադարանն ունի արխիվային մեծարժեք հավաքածու՝ շուրջ 500 հազար վավերագիր, որոնք թվագրվում են 14-21-րդ դարերով: Մատենադարանում է պահվում հայերեն արխիվային վավերագրերի ամենահին հավաքածուն՝ «Կաթողիկոսական դիվանը»:

Մատենադարանն ունի նաև հայերեն հնատիպ գրքերի բացառիկ հավաքածու՝ շուրջ 2500 միավոր:

Գիտական գործունեություն

Մատենադարանի գիտական գործունեությունն ընթանում է հետևյալ հիմնական ուղղություններով՝ հայ և օտարալեզու ձեռագրերի, արխիվային վավերագրերի, հայագիտական գրականության և մամուլի գիտական մշակում, հետազոտում, հրատարակում ու հանրահռչակում: Գիտական ուսումնասիրությունների շնորհիվ՝ շրջանառության մեջ են դրվում արժեքավոր սկզբնաղբյուրներ, որոնք առանցքային նշանակություն ունեն ինչպես հայ, այնպես էլ համաշխարհային միջնադարագիտության համար: Գիտական աշխատանքները, վերաբերելով հումանիտար գիտությունների մի շարք բնագավառների՝ ձեռագրագիտություն, պատմագիտություն, լեզվաբանություն, գրականագիտություն, լեզվաբանություն, աստվածաբանություն, արվեստաբանություն, փիլիսոփայություն բնագրագիտություն, գրականագիտություն, բանասիրություն, արվեստաբանություն և այլն, նկատելիորեն մեծացնում են մատենադարանյան հետազոտությունների ազդեցության շրջանակն ու կարևորությունը:

Banber Matenadaranu (Biuletyn Matenadaranu) Բանբեր Մատենադարանի

**Międzynarodowy Kongres Armenistyczny
Յայագիտական միջազգային կոնգրես**

średniowiecznej. Szczególne znaczenie ma Międzynarodowy Kongres Armenistyczny, który stanowi świetną platformę do identyfikowania, omawiania i wyznaczania perspektyw rozwoju współczesnych problemów i wyzwań armenistyki, gromadząc w Matenadaranie badaczy z wiodących uniwersytetów i instytucji naukowych na świecie.

Badania prowadzone przez pracowników działów konserwacji i digitalizacji mają charakter naukowo-aplikacyjny i są wykorzystywane nie tylko w Matenadaranie, ale również w wielu instytucjach badawczych i muzealnych w Armenii i za granicą – w celach związanych z konserwacją i ochroną zbiorów, co podkreśla ich znaczenie praktyczne dla zachowania dziedzictwa kulturowego.

Matenadaran prowadzi również aktywną działalność wydawniczą. Oprócz wymienionych serii wydawniczych, każdego roku publikowanych jest ponad dziesięć prac naukowych i albumów przygotowanych przez pracowników instytucji. W ciągu ostatnich dziesięciu lat Matenadaran wydał ponad 100 tytułów książek, zachowując regularność publikacji i systematyczne dokumentowanie badań naukowych.

Działalność muzealna

Pomimo że Matenadaran jest instytutem naukowo-badawczym zajmującym się starymi rękopisami, prowadzi aktywną działalność muzealną. Do czasu budowy nowego skrzydła, wybrane egzemplarze ze zbiorów rękopisów, archiwaliów i druków Matenadaranu były wystawiane w głównej sali ekspozycyjnej znajdującej się na trzecim piętrze pierwszego budynku, który do dziś zachował ten status. Po oddaniu do użytku nowego skrzydła, pierwszy budynek został całkowicie przekształcony w muzeum, co znacząco poszerzyło możliwości działalności muzealnej Matenadaranu. W ostatnich latach radykalnie zmieniły się zasady i metody działalności naukowo-wystawienniczej muzeum. Obok jednostek rękopiśmiennych i archiwalnych, w zestawieniu z nimi, w ekspozycjach prezentowane są również inne eksponaty muzealne, zarówno z kolekcji Matenadaranu, jak i z innych zbiorów. Szczególne znaczenie miały czasowe wystawy cennej kolekcji fotografii z archiwum Matenadaranu, rękopisów odrestaurowanych w Matenadaranie oraz innych eksponatów muzealnych (w tym także pochodzących z innych muzeów Armenii), których liczba przekracza próg dziesięciu rocznie, a także utworzenie laboratorium-galerii "Umiejętności, rzemiosła i sztuki średniowiecznej Armenii"

Մատենադարանի հիմնարար և կարևորագույն նշանակություն ունեցող գիտական-կիրառական հետազոտությունները կատարվում են հետևյալ ուղղություններով:

Ձեռագրերի և արխիվային հավաքածուների (այդ թվում այլալեզու) գիտական նկարագրություն և համապատասխան ցուցակների հրատարակում:

Հայերեն (այդ թվում՝ միջնադարում հայերեն թարգմանված օտար աղբյուրների) և այլալեզու ձեռագրական ժառանգության գիտական հետազոտություն և հրատարակություն:

Մատենադարանի գիտական բաժիններն ունեն թեմատիկ հետևյալ ուղղությունները՝ ձեռագրագիտություն, արխիվագիտություն, հայ և թարգմանական մատենագրություն, միջնադարյան արվեստ, երաժշտություն, հայ գրչության կենտրոնների պատմություն, միջնադարյան բժշկություն և բնագիտություն, արևելագիտություն:

Մատենադարանն իր հիմնարար գիտական հեզոտությունները հրապարակում է հետևյալ մատենաշարերով՝ «Մայր ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Մաշտոցի անուն Մատենադարանի», «Մատենագիրք հայոց», «Ցուցակ Կաթողիկոսական դիւանի Մաշտոցի անուն Մատենադարանի արխիվի», «Բանբեր Մատենադարանի», «Matenadaran: Medieval and Early Modern Armenian Studies (MEMAS)», «Օտար աղբյուրները Յայաստանի և հայերի մասին» և «Տնտեսական պատմության վավերագրեր»: Այս հրատարակություններն առանցքային կարևորություն ունեն հայագիտության, մասնավորաբար հայ միջնադարագիտության համար:

Մատենադարանի գիտական գործունեության կարևոր մասն են կազմում նաև «Յայագիտական միջազգային կոնգրես»-ը, Մատենադարանի միջնադարագիտական և «Նարեկացիական ընթերցումներ» միջազգային գիտաժողովները: Նշվածների կողքին գրեթե յուրաքանչյուր տարի կազմակերպվում են միջնադարագիտական թեմաներով գիտաժողովներ ու աշխատաժողովներ: Միջազգային գիտական համագործակցության խթանման տեսնակյունից հատկապես կարևոր է «Յայագիտական միջազգային կոնգրես»-ը, որը դարձել է հայ միջնադարագիտության արդի հիմնախնդիրներն ու մարտահրավերները վեր հանելու, քննարկելու և զարգացման հեռանկարները նախանշելու արդյունավետ հարթակ՝ Մատենադարանում համախմբելով աշխարհի առաջատար համալսարաններում և գիտական հաստատություններում գործող հայագետների:

Գիտական-կիրառական նշանակություն ունեն հատկապես Վերականգման և Թվայնացման բաժինների աշխատակիցների կատարած հետազոտությունները, որոնք օգտագործվում են ոչ միայն Մատենադարանում, այլև հայաստանյան և արտասահմանի մի շարք գիտահետազոտական ու թանգարանային հաստատություններում՝ ֆոնդերի պահպանության նպատակով:

Մատենադարանն իրականացնում է գիտահրատարակչական ակտիվ գործունեություն: Մատենաշարային վերոգրյալ հրատարակությունների կողքին յուրաքանչյուր տարի հրապարակվում են հաստատության գիտաշխատողների հեղինակած ավելի քան մեկ տասնյակ ուսումնասիրություններ ու պատկերագրեր: Վերջին տասը տարիների ընթացքում Մատենադարանը լույս է ընծայել ավելի քան 100 անուն գիրք:

Laboratorium–galeria „Umiejętności, rzemiosła i sztuki średniowiecznej Armenii”

«Միջնադարյան Հայաստանի հմտություններ, արհեստներ և արվեստներ» լաբորատորիա-ցուցասրահ

Odtwarzanie dziedzictwa piśmienniczego

Jednym z najważniejszych kierunków działalności Mate-nadaranu jest konserwacja dziedzictwa piśmienniczego. Dział Konserwacji tej instytucji ma znaczenie międzynarodowe i obsługuje nie tylko własne zbiory, lecz także kolekcje z Armenii i zagranicy. W ciągu ostatnich dwóch lat dział ten został wyposażony w nową generację środków technicznych, laboratorium do badań biochemicznych rękopisów oraz warsztat produkcji ormiańskiego papieru do konserwacji. To osiągnięcia, które bez wątplenia są bezprecedensowe w historii Matenadaranu. W dziedzinie renowacji Matenadaran ściśle współpracuje z Istituto Centrale per la Patologia degli Archivi e del Libro, Uniwersytetem La Sapienza w Rzymie, Biblioteką Kongresu w Waszyngtonie, Ermitażem w Petersburgu, Centrum Digitalizacji Rękopisów Wschodnich w irackim Erbilu, Rosyjską Biblioteką Państwową, Wszzechrosyjskim Artystycznym Naukowo-Restauracyjnym Centrum im. akademika I. E. Grabara w Moskwie, Patriarchatem Ormiańskim w Jerozolimie oraz innymi zagranicznymi instytucjami. Skuteczną platformą wspierającą międzynarodową współpracę stało się coroczne międzynarodowe seminarium naukowo-praktyczne „Oblicza

Oblicza pamięci
Հիշողության կերպարաններ

Թանգարանային գործունեություն

Հին ձեռագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտ լինելով հանդերձ՝ Մատենադարանն իրականացնում է թանգարանային ակտիվ գործունեություն: Մինչև նոր մասնաշենքի կառուցումը, Մատենադարանի ձեռագիր, արխիվային ու տպագիր ֆոնդերի հատընտիր նմուշները ցուցադրվել են առաջին մասնաշենքի երրորդ հարկում գործող գլխավոր ցուցասրահում, որն այսօր էլ պահպանել այդ կարգավիճակը: Նոր մասնաշենքի շահագործումից հետո առաջին մասնաշենքը ամբողջությամբ վերածվեց թանգարանի, ինչը մեծապես ընդլայնեց Մատենադարանի թանգարանային գործունեության հնարավորությունները:

Վերջին տարիներին արմատապես փոխվել են թանգարանի գիտացուցադրական գործունեության սկզբունքներն ու մեթոդները: Ձեռագիր և արխիվային միավորների կողքին, դրանց հետ համադրմամբ, ցուցադրություններում ներկայացվում են թանգարանային այլ առարկաներ ինչպես Մատենադարանի, այնպես էլ՝ այլ հավաքածուներից: Հատկապես նշանակալի էին Մատենադարանի արխիվի լուսանկաների մեծարժեք հավաքածուի, Մատենադարանում վերականգնված ձեռագրերի ու թանգարանային այլ նմուշների (այդ թվում՝ հայաստանյան այլ թանգարանների) ժամանակավոր ցուցադրությունները, որոնց թիվը գերազանցում է տարեկան մեկ տասնյակի շեմը, ինչպես նաև «Միջնադարյան Հայաստանի հմտություններ, արհեստներ և արվեստներ» լաբորատորիա-ցուցասրահի հիմնումը:

Գրավոր ժառանգության վերականգնում

Մատենադարանի գործունեության կարևորագույն ուղղություններից է գրավոր ժառանգության վերականգնումը: Հաստատության Վերականգնման բաժինն ունի միջազգային նշանակություն և սպասարկում է ոչ միայն իր, այլ նաև Հայաստանի ու արտերկրի մի շարք հավաքածուներ: Բաժինը վերջին երկու տարիներին համալրվել է նոր սերնդի տեխնիկական միջոցներով, ձեռագրերի կենսաքիմիական հետազոտությունների լաբորատորիայով և վերականգնման հայկական թղթի արտադրամասով՝ ձեռքբերումներ, որոնք, հիրավի, աննախընթաց են Մատենադարանի պատմության մեջ:

Վերականգնման ոլորտում Մատենադարանը սերտորեն համագործակցում է Հռոմի Գրքերի և արխիվային փաստաթղթերի պաթոլոգիայի կենտրոնական ինստիտուտի, «Լա Սապիենզա» համալսարանի, Վաշինգտոնի Կոնգրեսի գրադարանի, Սանկտ-Պետերբուրգի «Էրմիտաժի», Իրաքի Էրբիլ քաղաքի Արևելյան ձեռագրերի թվայնացման կենտրոնի, Ռուսաստանի պետական գրադարանի, Գրաբարի անվան գիտական վերականգնողական կենտրոնի, Երուսաղեմի Հայոց պատրիարքության և արտերկրյա այլ հաստատությունների հետ:

Միջազգային համագործակցությունը խթանող արդյունավետ հարթակ է դարձել Մատենադարանի ևախաձեռնությամբ իրականացվող «Հիշողության կերպարաններ. ձեռագիր և տպագիր ժառանգության պահպանման ու վերականգնման նորագույն տեխնոլոգիաները» ամենամյա միջազգային գիտագործնական սեմինարը, որը գրեթե մեկ ու կես տասնամյակ համախմբում է աշխարհի առաջատար մասնագետներին՝ քննարկելու գրավոր ժառանգության վերականգնման ոլորտի ձեռքբերումները, խնդիրներն ու զարգացման հնարավորությունները:

pamięci". Nowoczesne technologie ochrony i renowacji dziedzictwa rękopiśmiennego i drukowanego realizowane z inicjatywy Matenadaranu, które już od niemal półtorej dekady gromadzi czołowych specjalistów z całego świata w celu omówienia osiągnięć, problemów i perspektyw rozwoju w dziedzinie renowacji dziedzictwa piśmienniczego.

Rękopisy ormiańskie o Polsce i Ormianach polskich

Rękopisy ormiańskie przechowywane w Matenadaranie mają nie tylko znaczenie ogólnormiańskie, ale również uniwersalne. Kolekcja zawiera cenne źródła dotyczące nie tylko sąsiadujących z Armenią krajów, ale również wielu innych państw i narodów świata. Wśród nich znajdują się także manuskrypty dotyczące Królestwa Polskiego oraz tam przepisane, z których wiele stanowi źródła o wyjątkowym znaczeniu. Rękopisy te stworzyli Ormianie polscy, których obecność w Królestwie Polskim poświadczona jest już w XIV wieku. Ormianie polscy pozostawili bogate i wielogatunkowe dziedzictwo rękopiśmienne, obejmujące księgi liturgiczne, gramatyczne, historiograficzne, filozoficzne, kanoniczne, medyczne, przyrodnicze i innego rodzaju (zob. szczegółowo: P. Mnacakanian, Ormianie polscy. Dziedzictwo rękopiśmienne, Erywań, 2017).

Według świadectwa XVII-wiecznego ormiańskiego

Otwarcie laboratorium biochemicznego
Կենսաքիմիական լաբորատորիայի բացում

Laboratorium biochemiczne
Կենսաքիմիական լաբորատորիա

Հայերեն ձեռագրերը Լեհաստանի և լեհահայերի մասին

Մատենադարանի հայերեն ձեռագրերն ունեն ոչ միայն համահայկական, այլ նաև համամարդկային նշանակություն: Հավաքածուն պարունակում է արժեքավոր սկզբնաղբյուրներ ինչպես Հայաստանի հարևան, այնպես էլ աշխարհի շատ այլ երկրների ու ժողովուրդների մասին: Դրանց շարքում են նաև Լեհական թագավորությանը վերաբերող և այնտեղ գրչագրված ձեռագիր մատյանները, որոնցից շատերը եզակի կարևորության սկզբնաղբյուրներ են: Այդ ձեռագրերը ստեղծել են լեհահայերը, որոնց ներկայությունը Լեհական թագավորությունում վկայված է դեռևս 13-րդ դարում: Լեհահայերը թողել են հարուստ ու բազմաժանր ձեռագրական ժառանգություն, որն ընդգրկում է ծիսադավանական, քերականական, պատմագրական, փիլիսոփայական, կանոնական, բժշկական, բնագիտական և այլ բնույթի մատյաններ (Լեհահայերի ձեռագիր ժառանգության մասին մանրամասն տես Փ. Մնացականյան, Լեհահայեր. ձեռագիրական ժառանգությունը, Երևան, 2017): 17-րդ դարի հայ պատմիչ Առաքել Դավրիժեցու վկայությամբ՝ Լվովի Աստվածածնի Վերափոխման եկեղեցու գանձատանը 17-րդ դարի առաջին քառորդում պահվում էր ավելի քան հազար ձեռագիր մատյան. «Եկեղեցու մեջ կար գանձատուն, իսկ նրա մեջ՝ բազմաթիվ գրքեր ու անոթներ. գրքերը ավելի քան հազար կտոր էին, բոլորն էլ ընտիր, պատվական ու ուսուցողական: Սրանց մեջ՝ ոսկեկազմ աստվածաշունչեր, ավետարաններ, շարակնոցներ և այլ բազմաթիվ գրքեր» (Առաքել Դավրիժեցի, Պատմություն, թարգմանությունը, առաջաբանը և ծանոթագրությունները՝ Վ. Առաքելյանի, Երևան, 1988, էջ 295):

Լեհական թագավորության պատմությանը վերաբերող հայերեն սկզբնաղբյուրների մեջ առանձնակի կարևորություն ունի 17-րդ դարի մատենագիր Հովհաննես Կամենացու «Պատմութիւն պատերազմին Խորթնու» աշխատությունը, որը մանրամասն տեղեկություններ է հաղորդում լեհ-թուրքական պատերազմի ժամանակ՝ 1621 թ., տեղի ունեցած ռազմական գործողությունների մասին: Հեղինակին վերաբերող կենսագրական տեղեկությունները, ցավոք, չգոյության աստիճանի սուղ են: Աշխատության մեջ հայտնի եզակի ընդօրինակությունը, որն արվել է 19-րդ դարի կեսերին, պահվում է Մատենա-

Wydział produkcji papieru
Թղթի արտադրամաս

1. Stefan Roszka, „Gramatyka”, MM, rękopis nr 10813, Stanisławów, 1718 r., karta 1a.
2. Nerses Sznorhali, „Słowa mierzone”, pisarz: Stepanos Ilowaci (Lechaci – Polak), MM, rękopis nr 1549, karta 146a.
3. MM, rękopis nr 6986, Zbiór, XVII w., pisarz: Simeon Lechaci (Polak), karta 411a.

historyka Arakela z Tebryzu (Arakela Dawridżecy), w skarbcu kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny we Lwowie w pierwszej ćwierci XVII wieku przechowywano ponad tysiąc rękopisów: „A był w kościele skarbiec, w nim zaś wielka liczba ksiąg i naczyń kościelnych. Ksiąg było ponad tysiąc woluminów, a wszystkie wielkiej rzadkości i wartości, i nader pouczające: Biblie, ewangeliarze i zdobione złoconymi zbiorami szaraknoców i wiele innych ksiąg” (Arakel z Tebryzu, Księga Dziejów, z rosyjskiego przełożyli W. Dąbrowski i A. Mandalian, wstępem opatrzył W. Hensel, Warszawa 1981, s. 307).

Wśród ormiańskich źródeł dotyczących historii Królestwa Polskiego szczególne znaczenie ma dzieło XVII-wiecznego pisarza Howhannesa Kamenecygo (z Kamieńca Podolskiego) Historia wojny chocimskiej, zawierające szczegółowe informacje o działaniach wojennych podczas wojny polsko-tureckiej w 1621 roku. Niestety, dane biograficzne dotyczące autora są niemal całkowicie nieznanne. Jedyna znana nam kopia tego dzieła, sporządzona w połowie XIX wieku, przechowywana jest w Matenadaranie (MM, rękopis nr 2644: Howhannes Kamenacy, Historia wojny chocimskiej, oprac. H. S. Anasjan, Erywań 1964).

Ciekawe epizody z dziejów Królestwa Polskiego z XV–XVII wieków zostały również zapisane w utworach zawartych w zbiorze znanym jako Kronika Kamieniecka (Gh. Aliszan, Kamieniec: Kronika Ormian Polski i Rumunii z dodatkiem wiarygodnych źródeł, Wenecja – San Lazzaro 1896). Wśród tych dzieł szczególną wartość historiograficzną mają zwłaszcza „Kronika kamieniecka” oraz „Kronika” autorstwa Oksenta Kamenecygo. Pierwsza z nich opisuje wydarzenia z lat 1430–1611, druga, napisana po kipczacku alfabetem ormiańskim, obejmuje lata 1611–1621.

Ciekawymi źródłami dotyczącymi różnych epizodów z historii Królestwa Polskiego są również kolofony rękopisów ormiańskich. W zbiorach Matenadaranu znajdują się liczne rękopisy powstałe w środowisku Ormian polskich, które dostarczają cennych informacji o wydarzeniach politycznych swojej epoki. Na przykład kolofon dzieła „Jezus Syn” autorstwa Nersesa Sznorhalięgo, przepisany we Lwowie w 1611 roku, informuje, że w tym samym roku wojska polskie zajęły Moskwę (Kolofony rękopisów ormiańskich XVII wieku (1601-1620), oprac. W. Hakobian, A. Howhannisjan, Erywań 1974, s. 431).

W dziedzictwie piśmienniczym Ormian polskich szczególne miejsce zajmują dzieła trzech wybitnych pisarzy tej wspólnoty – Simeona Mardyrosowicza Lehacego (1584–ok. 1639), Stepanosa Lehacego (pocz. XVII w. – 1689) oraz Stepanosa Stepaniana Roszki, których autografy również są przechowywane w Matenadaranie (zob. P. Mnacakanian, „Ormianie polscy. Dziedzictwo rękopiśmienne”, Erywań 2017). Autorzy ci tworzyli i przepisywali cenne dzieła teologiczne, liturgiczne, filozoficzne, gramatyczne, podróżnicze i inne.

Ośrodki piśmiennicze Ormian polskich, ze swymi różnymi pod względem gatunku i cennymi rękopisami, zajmują ważne miejsce w średniowiecznym i nowożytnym dziedzictwie piśmienniczym narodu ormiańskiego.

1. Ստեփանոս Ռոշքա, Քերականութիւն ՄՄ, 10813, Ստանիսլավով, 1718 թ., էջ 1ա
2. Ներսես Շնորհալի, Բանք չափաւ, գրիչ՝ Ստեփանոս Իլովացի (Լեհացի) ՄՄ, ձեռ, 1549, 146ա
3. ՄՄ, ձեռ. 6986, Ժողովածու, 17-րդ դար, գրիչ՝ Սիմեոն Լեհացի, էջ 411ա

դարանում (ՄՄ, ձեռ. թիվ 2644: Յովհաննես Կամենացի, Պատմութիւն պատերազմին Խոջիմու, աշխատասիրութեամբ՝ Զ. Անասյանի, Երևան, 1964):

Լեհական թագավորության՝ 15-17-րդ դարերի պատմության ուշագրավ դրվագներ են արձանագրվել «Կամենիցյան տարեգրություն» անվամբ հայտնի ժողովածուում ընդգրկված երկերում (Կամենից. Տարեգիրք Հայոց Լեհաստանաի եւ Ռումինիոյ հաւաստչեայ յաւելուածովք, Վենետիկ-Ս. Ղազար, 1896): Դրանց շարքում պատմագրական կարևոր նշանակություն ունեն հատկապես «Կամենիցի տարեգիրք»-ը և Օքսենտ Կամենացու «Ժամանակագրություն»-ը: Առաջինը ներկայացնում է 1430-1611 թթ., իսկ երկրորդը, որ հայաստան դիպալտերեն է, 1611-1621 թթ. իրադարձությունները:

Լեհական թագավորության պատմության տարբեր դրվագներ լուսաբանող արժանահավատ սկզբնաղբյուրներ են այնտեղ գրչագրված հայերեն ձեռագրերի հիշատակարանները: Մատենադարանի հավաքածուում կան լեհահայ միջավայրում ստեղծված բազմաթիվ ձեռագիր մատյաններ, որոնք հավաստի տեղեկություններ են հաղորդում իրենց ժամանակի քաղաքական անցքերի մասին: Այսպես՝ 1611 թ. Լվովում գրչագրված Ներսես Շնորհալու «Յիսուս Որդի» երկի հիշատակարանը հայտնում է, որ լեհական զորքերը Նոյն թվականին գրավել են Մոսկվան (գլխավորված թախոն) (Ժե դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ (1601-1620), հ. Ա. կազմեցին Վ. Հակոբյան, Ա. Հովհաննիսյան, Երևան, էջ 431):

Լեհահայերի գրավոր ժառանգության մեջ առանձնահատուկ տեղ ունեն համայնքի երեք ականավոր մատենագիրների՝ Սիմեոն Լեհացու (1584-1639), Ստեփանոս Լեհացու (17-րդ դ. սկիզբ - 1689) և Ստեփանոս Ռոշքալի աշխատությունները, որոնց ինքնագիր օրինակներ ևս պահվում են Մատենադարանում (Լեհահայերի ձեռագիր ժառանգության մասին տես Փ. Մաացականյան, Լեհահայեր. ձեռագրական ժառանգությունը, Երևան, 2017): Նրանք հեղինակել և ընդօրինակել են աստվածաբանական, ծիսադավանական, փիլիսոփայական, քերականական, ուղեգրական և այլ բնույթի մեծարժեք աշխատություններ:

Լեհահայ գրչության կենտրոնները, իրենց բազմաժանր ու մեծարժեք ձեռագիր մատյաններով, նշանակալի տեղ են գրավում հայ միջնադարյան գրավոր ժառանգության մեջ:

Fotografie zostały udostępnione przez Matenadaran
Լուսանկարները տրամադրել է Մատենադարանը

Wydawca:

Հայ-լեռական
հասարակական
կոմիտե
Ormiański-Polski
Komitet Społeczny

Numer zamknięto 30.09.2025r.

Adres Redakcji: Wolności 311, II piętro, 41-800 Zabrze
e-mail: redakcja@munetik.pl

Druk: Drukarnia Advert, ul. Krakowska 21-23, 41-503 Chorzów
Nakład 1000 egz., ilość stron 36.

Rada Redakcyjna:

Hraczja Bojadżjan (przewodniczący)
prof. Grzegorz Paweł Pełczyński (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza)
prof. Krzysztof Stopka (Uniwersytet Jagielloński)
dr hab. Krzysztof Fedorowicz (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza)
dr hab. Renata Król-Mazur (Uniwersytet Jagielloński)
dr hab. Adam Pomieciński (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza)
dr hab. Andrzej A. Zięba (Uniwersytet Jagielloński)
dr Andrzej Gliński (Instytut Piramowicza)
dr Tomasz Krzyżowski (Uniwersytet Jagielloński)
dr Dominika Maria Macios
dr Marek Miławicki OP (Dominikański Instytut Historyczny)
dr Witold Repetowicz (Akademii Sztuki Wojennej)
dr Jerzy Szokalski
Arusia Baghinyan
Narine Baghdasaryan
Narek Baghdasaryan
Diana Howakimjan (Komisarz ds. Diaspory RA w Polsce)
Edyta Glińska
Piotr Oczkowski
ks. Atanas Sarkisjan
Krzysztof Mojzesowicz (Towarzystwo Ormian Polskich)

Czasopismo powstaje we współpracy z:

Ministerstwo Spraw
Wewnętrznych i Administracji

Dofinansowano ze środków Ministra Spraw
Wewnętrznych i Administracji

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury
i Dziedzictwa Narodowego pochodzących
z Funduszu Promocji Kultury

Instytutem Starożytnych Rękopisów
im. Mesropa Masztoca – Matenadaran w Erywaniu

Biblioteką Narodową
Republiki Armenii

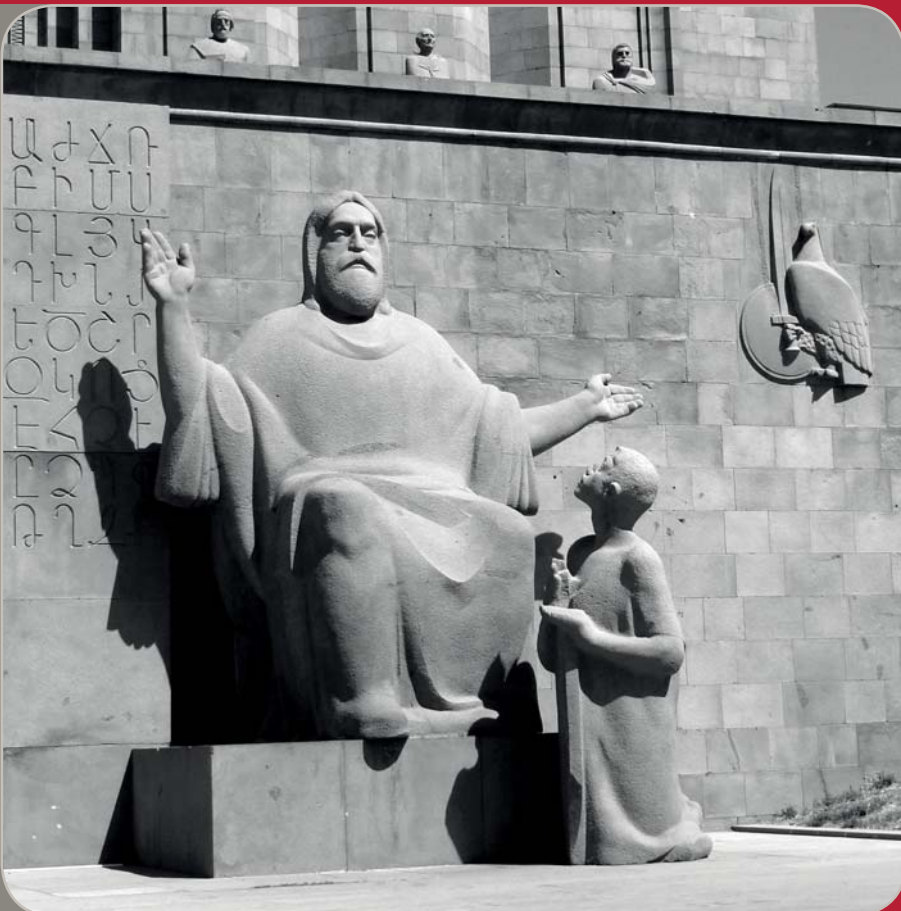
- **Materiałów zamieszczonych w czasopiśmie mniejszości ormiańskiej MUNETIK nie można w żadnej formie reprodukować bez pisemnej zgody Wydawcy.**

ՄՈՒՆԵՏԻԿ հանդեսում տպագրված նյութերը որևէ եղանակով
չեն կարող վերատպվել առանց Հրատարակչի գրավոր համաձայնության:

- **Publikacja wyraża jedynie poglądy autorów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.**

Հրատարակումը արտահայտում է միայն հեղինակների տեսակետները
և չի կարող նույնացվել Ներքին գործերի և վարչարարության նախարարության
պաշտոնական դիրքորոշման հետ:

Ormiański-Polski Komitet Społeczny
Santander Bank Polska
PL 91 1090 1766 0000 0001 4874 0165

- MATENADARAN IM. MESROPA MASHTOCA (1959 R.)
I NOWY GMACH (2011 R.)
- ZESPÓŁ RZEźB „MESROP MASZTOC I KORJUN”,
1967 R., RZEźBIARZ: GHUKAS CZUBARJAN
- ՄԵՏՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՎԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ (1959 թ.)
ԵՎ ՆՈՐ ՄԱՍՆԱՇՇԵՆՔԸ (2011 թ.)
- «ՄԵՏՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ԵՎ ԿՈՐՅՈՒՆ» ԱՐԳԱՆԱԴՈՒՄԸ,
1967 թ., ՔԱՆԴԱԿԱԳՈՐԾ՝ ԴՈՒԿԱՍ ԳՈՒԲԱՐՅԱՆ